

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:24

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING OCH ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2

Ullstämman

- en by i eklandskapet

Landeryds socken
Linköpings kommun
Östergötland

Dnr 421-1778-2006

Alf Ericsson
Med ett språkvetenskapligt bidrag
av Jan Paul Strid

UV ÖST RAPPORT 2007:24

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING OCH ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2

Ullstämman

- en by i eklandskapet

Landeryds socken
Linköpings kommun
Östergötland

Dnr 421-1778-2006

Alf Ericsson

Med ett språkvetenskapligt bidrag
av Jan Paul Strid

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Norrgården i Övre Ullstämma. Foto från NV av Alf Ericsson.

Foto sid 4 Sänkan (solbelyst) norr om Övre Ullstämma. Foto från SV av Alf Ericsson.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Alf Ericsson, Marie Ohlsén (Östergötlands länsmuseum), Bo Stenberg, Johan Stenvall

Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2007:24

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5	Arkeologisk utredning, etapp 2	37
Inledning	7	Odlingslager under ploggången	39
Kulturhistoriska förutsättningar	8	Förmedling och ett guldfynd	40
Topografi och fornlämningsmiljö	8	Åtgärdsförslag inför eventuella slut- och förundersökningar	42
Namnet Ullstämman	9	Referenser	44
Ullstämman by	12	Källor	44
Ett bebyggelsehistoriskt problem	15	Muntlig uppgift	44
Eklandskapet	15	Litteratur	44
Målsättning, metod och genomförande	16	Administrativa uppgifter	45
Undersökningsresultat	19	Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar	46
Objekt V	19	Bilaga 2. Fynd	50
Objekt VI	21	Bilaga 3. Vedartsanalys	51
Objekt VII	22	Bilaga 4. ¹⁴ C-analys	52
Objekt VIII	24	Bilaga 5. Osteologisk analys	53
Åkerdelen	24	Bilaga 6. Lösfynd från Ullstämman	54
Boplatsdelen	26	Bilaga 7. Fyndberättelse	55
Objekt IX	28	Bilaga 8. Brev i SDhk där Ullstämman eller Möjetorp omnämns	56
Objekt XII	31		
Objekt XIII	32		
Analyser	36		
Vedart	36		
¹⁴ C-analys	36		
Osteologi	36		

Sammanfattning

Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, har på uppdrag av Linköpings kommun utfört arkeologiska förundersökningar i ett område som ansluter till Övre och Nedre Ullstämman strax söder om Linköpings tätort. Orsak till de arkeologiska insatserna är de planer som finns på att bygga bostäder i området, som är mycket rikt på fasta fornlämningar från företrädesvis äldre järnålder. Sommaren 2006 förundersöktes sju platser med ett varierat innehåll av fornlämningar. Förutom boplatser och gravar har också stensatta vägar, stenhägnader och odlingsspår dokumenterats. Därutöver har ett område i anslutning till Brokindsleden genomgått en arkeologisk utredning, etapp 2, varvid en tidigare okänd boplats upptäcktes. Eftersom de nu aktuella fornlämningarna företrädesvis är belägna på lermarker, eller andra lägre liggande terrängavsnitt, utgör de ett intressant komplement till tidigare registrerade fornlämningar, vilka mestadels ligger på skogsbevuxna bergs- och moränhöjder. Generellt taget hyser de högre terränglägena fler fornlämningar än de lägre. Särskilt på lågt liggande lermarker saknas ofta fornlämningar. Att det finns undantag från denna regel tyder bl a ett guldfynd som gjorts i sänkan norr om Övre Ullstämman på. Möjligen har det funnits en offerplats där under järnåldern.

För att fördjupa kunskapen om kulturmiljön i Ullstämman och dess historiska innehåll har en landskapsanalys gjorts där det äldre kartmaterialet är av central betydelse. Analysen visar bl a att Övre Ullstämman var en under medeltiden reglerad radby och att strukturen fortfarande delvis syns i dagens tomtgränser. Om Nedre Ullstämman tidigare legat i denna radby är oklart. Hursomhelst fanns det två obebyggda tomter i Övre Ullstämman på 1600-talet som motsvarar Nedre Ullstammans andel i byns byamål (delningsgrund). En med bytomten överensstämmande struktur har också arkeologiskt kunnat påvisas i den teg- och dikesindelning som finns bevarad under dagens ploggång i åkermarken. En språkvetenskaplig utredning av namnet *Ullstämman* pekar på att den periodvis översvämmade sänkan norr om Övre Ullstämman är det landskapselement som ligger bakom ortnamnet och att det har funnits ett tillhörande dämme med vilket vattennivån har kunnat regleras.

Fig 1. Östergötlands län. Ullstämman by är rödmarkerad.

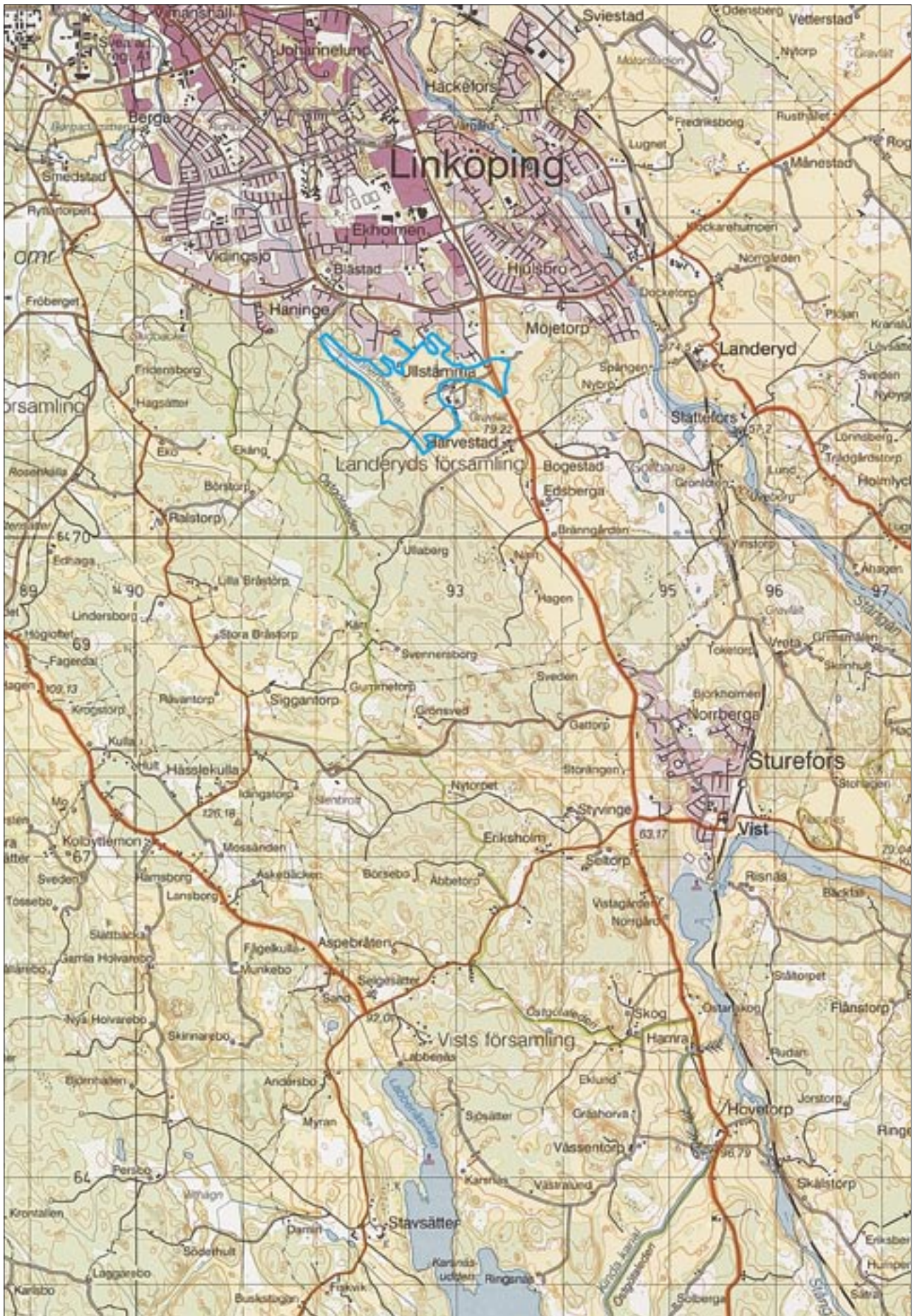

Fig 2. Utdrag ur Topografiska kartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Inledning

Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, har på uppdrag av Linköpings kommun utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Ullstämman 5:1. Anledning till den arkeologiska insatsen är det detaljplanearbete som Linköpings kommun gör för ett område i anslutning till Övre och Nedre Ullstämman strax söder om Linköpings tätort (fig 1 & 2). Terrängen utgörs till största delen av åkermark, beteshagar och strövområden. Trakten är mycket rik på fasta fornlämningar från företrädesvis äldre järnålder (500 f Kr–550 e Kr). De ovan mark synliga fornlämningarna är huvudsakligen belägna på skogsbevuxna bergs- och moränhöjder. I området planeras ca 270 nya bostäder i en till två våningar att byggas på lägre liggande lermarker. Längst i nordväst, i anslutning till Tinnerbäcken, planeras även en dammanläggning. Området har tidigare omfattats av en arkeologisk utredning, etapp 1, inför arbetet med en fördjupad översiktsplan över Ullstämman och trakterna söderut mot Sturefors (Larsson 1994). Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar är registrerade i Riksantikvarieämbetes fornminnesinformationssystem FMIS under Landeryds socken.

Under hösten 2005 genomfördes en arkeologisk utredning, etapp 2 (Nilsson 2006). Utredningen omfattade 17 objekt av vilka 7 visade sig innehålla fornlämningar i sådan omfattning att de föreslogs gå vidare till arkeologisk förundersökning. Av dessa har 6 objekt (V, VI, VII, VIII, IX och XII) förundersökts sommaren 2006 tillsammans med en planerad bussgata som ska ansluta till de nya bostäderna (objekt XIII). Bussgatan är en förlängning av nuvarande Järnåldersgatan.

Linköpings kommun har även inlett projektering för en ny uppsamlingsgata vid anslutningen till Brokindsleden, vilket innebär att tidigare inte exploaterade ytor tas i anspråk på båda sidor om vägen (Ullstämman 2:1). Här utfördes en arkeologisk utredning, etapp 2, som redovisas i föreliggande rapport under objekt XIV.

Rapporten inleds med en beskrivning och analys av områdets kulturmiljö och historiska innehåll. Därefter redogörs för undersökningens målsättning och metodval. Resultaten från förundersökningen redovisas därefter objekt för objekt, varefter ett avsnitt om de naturvetenskapliga analyserna följer. Först i nästa avsnitt behandlas den arkeologiska utredningen. Fenomenet med den frekventa förekomsten av mörka odlingslager under ploggången har fått ett eget avsnitt, liksom förmedlingsinsatsen och det märkliga guldfynd som gjordes i Ullstämman i slutet av 1800-talet. Slutligen ges förslag på åtgärder inför eventuella för- och slutundersökningar. Observera att detta är UV Öst:s förslag och att det är länsstyrelsen som fattar beslut och lämnar tillstånd om ingrepp i fasta fornlämningar.

Till rapporten finns en bilagedel med anläggningsbeskrivningar, fyndlista och analysresultat (vedart, kol-14 & osteologi). Dessutom finns fyndberättelsen om guldfyndet och beskrivningen av två lösfynd från Ullstämman i två separata bilagor. Bilagd är också en sammanställning av medeltida brev där Ullstämman och den från moderbyn avstyckade gården Möjetorp omnämns.

Kulturhistoriska förutsättningar

I uppdraget ingick att göra en landskapsanalys baserad på fornlämningar, skriftliga källor och historiskt kartmaterial. Resultatet av denna har infogats i följande relativt fylliga kulturhistoriska bakgrund. Avsnittet om namnet *Ullstämman* har skrivits av prof Jan Paul Strid, Institutionen för kultur kommunikation vid Linköpings universitet.

Topografi och fornlämningsmiljö

Ullstämman by ligger på en kuperad höjdrygg, omgiven av lerslätter i öster och väster. Bebyggelsen i Övre Ullstämman har tillsammans med grannbyn Harvestad och den längre åt sydöst belägna byn Bogestad av länsstyrelsen klassats som skyddsvärd kulturmiljö av främst byggnadshistoriska skäl (Natur- och kulturmiljöer i Östergötland 1986, s 335, K42). I Övre Ullstämman har de tre gårdarnas manbyggnader från tiden före laga skiftet 1841 en välbevarad exteriör. Särskilt Mellangårdens manbyggnad i empirestil anses ha högt arkitektoniskt värde. Till miljön räknas också det stora gravfältet RAÅ 18 på höjden öster om byn. Här finns omkring 85 synliga gravar. Ullstämman ingår dessutom i eklandskapet söder om Linköping.

Bebyggelsen i byn är fördelad på två platser: Övre och Nedre Ullstämman. Den förra bytomten är registrerad som RAÅ 314 och den senare som RAÅ 313. Avståndet mellan dem är ca 500 meter. Längre västerut vidtar stora skogsbeväxta moränområden, som är byns gamla utmark. Terrängen är ofta rik på stenblock. Österut finns också beskögade, blockrika moränhöjder, men de avlöses av tätortsbebyggelse på lermark invid Stångån. Här låg tidigare Möjjetorp, ett avgärda hemman till Ullstämman. På lerslätten öster om byn strömmar nu trafiken på Brokindsleden. Dagens vägsträckning sammanfaller delvis med Kindbovägen, den gamla landsvägen mellan Linköping och bygden i Kinda.

Lermarkerna närmast byn utgörs av glaciärra och brukades tidigare främst som åker och äng. De i äldre tider fuktiga och sura markerna runt byn täckdikades 1902 (Oxenstierna 1958, s 128). Idag är hästbete vanligt på den tidigare åkermarken. I byn finns inte mindre än två hästanläggningar. I åker- och betesmarken syns flera uppstickande bergknallar och moränklädda bergshöjder. Höjden över havet varierar mellan ca 70 och 80 meter. Karaktärsdande är en ca 350x200 meter stor lersänka (NÖ–SV) nord-

väst om Norrgården där hästar nu har ett friskt bete. Före storskiftet 1766 brukades sänkan som slättermark. På de äldsta kartorna över Ullstämman benämns den *linda* eller *lindvall*, vilket kan tyda på att ängen tidigare har varit odlad. Sänkan begränsas åt alla väderstreck av bergs- och moränhöjder. Stående vatten i sänkan är vanligt på senvintern och våren (fig 3). När det är tjäle i marken kan vattnet stanna kvar omkring två veckor. Vattendjupet uppgår till 0,15–0,20 meter. Efter ett hållregn sommartid kan vattnet dröja kvar tre dagar (muntlig uppgift Bo Stenberg). Höjddraget i sydväst är samtidigt vattendelare då den ansluter till Tinnerbäckens dalgång. På vattendelaren finns spår av flera generationer färdvägar (NV–SÖ) varav den äldsta går tillbaka till äldre järnålder (se vidare under Objekt IX).

Tinnerbäcken är till stora delar utträtad, men har i nordväst, där den faller in i Blästadsgamla ägor fortfarande ett meanderlopp. Det ska sägas att vattendragets namn inte är det primära. Den egentliga Tinnerbäcken rinner från Rosenkällasjön och förenar sig med bäcken som rinner genom Ullstämman vid Berga innan den mynnar i Stångån (Ericsson 2005a, s 176).

Fornlämningsbilden är typisk för Linköpingsbygden med kraftig dominans av lämningar från äldre järnålder, främst i form av tidstypiska stensättningar, gravfält samt stensträngar (nedrasade hägnadsmurar). Även skålgropsförekomster och skärvtenshögar förekommer. De senare kan gå ned

Fig 3. Stående vatten i sänkan norr om Övre Ullstämman. Bilden är tagen från Norrgården den 29 mars 2006 av Bo Stenberg.

i yngre bronsålder. Ovanligt frekventa är kvadratiska stensättningar. Ofta har de kantkedjor och markanta hörnstenar. De är något av en karaktärsfornlämning för Ullstämman.

Inom byns ägor finns inte mindre än sex gravfält. Förutom det tidigare omtalade stora gravfältet (RAÄ 18) öster om Övre Ullstämman finns två närbelägna gravfält (RAÄ 29 & 30) väster om Nedre Ullstämman och ytterligare ett längre västerut (RAÄ 32). På en höjd öster om Brokindsleden finns två närbelägna gravfält som egentligen kanske är ett enda (RAÄ 16 & 17). Mellan dessa gravfält finns talrika enstaka eller i smärre grupper belägna gravar.

I en grusgrop på gravfältet RAÄ 18 tillvaratogs år 1908 ett litet keramikkräsl (11 cm i diam och 7,5 cm högt) som förvaras på Östergötlands länsmuseum (ÖLM C 753a) (fig 4). Urnan ska vid upphittandet ha varit fylld med svart jord och tillsluten med ett lock, försedd med en rund knapp. Locket slogs tyvärr söder av upphittaren (Oxenstierna 1958, s 128). Kräslen kan ungefärligen dateras till tiden kring Kristi födelse.

Stensträngarna finns i samma miljöer som gravarna. Undantaget är en lokal (RAÄ 68) belägen på en avsats i skogskanten väster om Tinnerbäcken. Stensträngarna bildar där en inhägnad yta med en utlöpare åt nordväst. Längre åt söder finns flera oregistrerade stensträngar. Sannolikt finns där också flera gravar att upptäcka. Till skillnad mot förhållandet i Tinnerö bildar stensträngarna i Ullstämman inte några större system. Med ett undantag finns inte heller några långa fågator som kan ha bundit samman flera gårdar. Fågator är annars ett karaktärsdrag för Östergötlands stensträngsområden. Intrycket är att stenhägnaderna främst har varit en för varje gård enskild angelägenhet. Stämmer detta har järnåldersgårdarna i Ullstämman i lägre grad samverkat kring gemensamma hägnader än de i Tinnerö. Det skulle också kunna uttryckas som att gårdarna var i färd med att bygga samman sina stenhägnader, men att processen bröts innan samordningen var ett faktum.

Fig 4. Keramikkräsl från Övre Ullstämman.
Foto Marie Ohlsén, Östergötlands länsmuseum.

Konkreta boplatsspår med trolig datering till äldre järnålder, eller möjligen yngre bronsålder, har vid tidigare undersökningar konstaterats i ett område strax sydöst om Nedre Ullstämman (RAÄ 239, 289 & 291) och något längre österut (RAÄ 257). Ytterligare längre österut, vid Möjjetorp, finns boplatsspår intill en skärvstenshögd (RAÄ 285). Strax nordväst om Nedre Ullstämman, men på Blästadsgamla ägor, har boplatstester påträffats i anslutning till en skärvstenshögd och skålgropsförekomster (RAÄ 227 & 266). I samband med en arkeologisk förundersökning inför dragningen av en vattenledning påträffades smärre boplatsspår (RAÄ 327) i åkermarken nordöst om Övre Ullstämman (Helander 2000). Fornlämningen är belägen inom det nu aktuella Objekt VI. I samtliga fall rör det sig om små provundersökningar. Några mer omfattande arkeologiska undersökningar av förhistoriska boplatser har inte gjorts i Ullstämman.

Höggravfält eller andra för den yngre järnåldern tidstypiska fornlämningar är inte kända i Ullstämman. Att byn existerade i en eller annan form vid denna tid kan vi ändå hålla för troligt. Grannbyn Harvestad har däremot ett gravfält med inslag av högar (RAÄ 12). Här undersökte den kände arkeologen Oscar Montelius år 1886 fyra gravhögar med rika fynd från vendeltiden (550–800 e Kr) däribland en nyckel och en pärlkrage (Montelius 1903–05, s 17; Arhennius 1960, s 76f).

Namnet Ullstämman

Äldre namnformer på Ullstämman redovisas i bilaga 8. Namnet *Ullstämman* förekommer också i Litslena strax utanför Enköping, knappt två kilometer norr om Grillby. Inga andra förekomster är kända. Litslenanamnet uppvisar liknande skrivningar (j *vllastempne* 1419, j *vllastempna* 1456 etc, se närmare Vikstrand 2001, s 186).

Att namnet *Ullstämman* är sammansatt av de två komponenterna *ull* och *stämman* kan man utan vidare konstatera, men det är inte lika lätt att säga hur dessa skall tolkas och i vilken relation de står till varandra. Om vi börjar med den senare leden kan *stämman* teoretiskt betyda antingen 'röst', 'sammankomst', eller 'fördämning'. *Ull* kan också uppfattas på tre olika sätt, närmare bestämt som:

- 1) det forntida gudanamnet *Ull* < germ *Wulþus
- 2) ordet *ull* = eng *wool* eller
- 3) ett försvunnet ord **ull-* < germ **wul-* besläktat med verbet *välla*, fsv *vælla* 'få att koka, sjuda'.

Det finns följaktligen underlag för olika tolkningsalternativ, om än av skiftande sannolikhetsgrad. Om vi bortser från "Ulls röst" och andra a priori osannolika alternativ står valet mellan att tolka förleden som gudanamnet eller som det försvunna ordet **ull-* och senare leden som *stämman* i bet 'sammankomst' eller 'fördämning'. Det förra alternativet har framförts av Lars Hellberg (1986, s 51), som tänkt sig att *Ull* i de två *Ullstämman*-namnen uppträder som

garant för rättsordningen. Jag har själv refererat till denna tolkning (1987, s 38), men inser dess svagheter. Man efterlyser förgäves besked om vad det skulle röra sig om för slags stämma och paralleller t ex i form av något *Fröstämma, *Odensstämma el dyl. Intresset riktas därför i första hand mot det senare alternativet.

I hydronymer, dvs sjö- och vattendragsnamn, är förleden *Ull-* ingen sällsynthet. Hellquist behandlar i sin monografi över de svenska sjönamnen en hel svit sådana namn: *Ullvättern*, *Ulltjärn* och *Ullvattnet* (Stora och Lilla), samtliga i Värmland, *Ullasjö*, en sjö i Kinds hd i Västergötland, *Ullfjärden*, en vik av Mälaren, vidare *Ullerörsälven*, äldre benämning på Klarälven (in æmpne *Wllærörb* 1282 (SDhk 1208; DS 744) samt *Ullerud*, som skulle kunna innehålla ett älvsnamn *Ull* (jfr Rygh Elvenavn s 285). Ett namn som enligt Hellquist däremot knappast hör hit är *Ullälva* eller *Ullälven* på en gård i Örtomta sn, Ög, fsv (i) *wlælfwe*.

I samtliga fall utom det sistnämnda räknar Hellquist med gudanamnet *Ull*. Nu är ju detta enligt en hävdvunnen uppfattning samma ord som gotiskans *wulþus* 'glans, härlighet' o likn (Strid 2005, s 155f), vilket borde öppna vägen även för ett icke sakralt tolkningsalternativ. Det skulle å andra sidan kräva fältstudier och Hellquist går sällan in närmare på bakgrunden till namnen. När det gäller sakupplysningar var han i bästa fall hänvisad till korrespondens med präster och andra befattningshavare med lokalkännedom. Hans kontaktnät var stort, men kunde inte förmedla alla iakttagelser av mer eller mindre subtil karaktär som kan vara av betydelse vid tolkning av hydronymer.

I förbigående (i samband med *Ullälva*) nämner dock Hellquist möjligheten att förklara *Ull-* i anslutning till den gamla germanska verbalstammen **wel-* 'koka, sjuda'. Ett kännetecken för de indoeuropeiska språken är den vokalväxling som kommer till uttryck bl a i de starka verbens böjning och som skapar stamformer, som i sin tur kan ligga till grund för ny ordbildning; *brinna* – *brann* (: *brand*) – *brunnit* (: *brunn*). Den tredje formen i serien, det s k svaga avljudsstadiet, blir i vårt fall **wul-* eller snarare **ul-*. I nordiska språk faller nämligen *w* tidigt, vilket skapat motsättningar som sv *ulv* eng *wolf*.

Denna förklaringsmöjlighet har också uppmärksamats av andra forskare. Svenskt ortnamnslexikon hänvisar till verbet *välla*, förutom i fråga om *Ullvättern*, också när det gäller sockennamnet *Ullånger* i Ångermanland. Historikern Eric Elgqvist publicerade redan för drygt femtio år sedan (1947, 1955) två böcker om kulten av guden *Ull*, där han avfärdar en sakral tolkning av aktuella namn till förmån för just denna.

Elgqvists bidrag präglas av lärdom och kombinationsförmåga, även om de språkliga resonemangen ibland lämnar ett och annat i övrigt att önska. Materialsamlingarna är genomgående värdefulla och innehåller inte sällan intressanta

sakupplysningar. Det finns skäl att se lite närmare på vad han har att meddela om ett par av namnen.

En tjärn i Bohuslän heter *Ullervattnet*. Namnet har behandlats i serien *Ortnamnen* i Göteborgs och Bohus län (1938 s 166f), där författaren, Gunnar Drougge, är övertygad om att det rör sig om en bildning till verbet *välla*. Han framhåller att detta inte bara betyder 'sjuda, koka, bölja' o dyl, utan också 'välla över':

"Sjön Uller(e)vattnet i Bullaren ligger på slät, sank mark, och svämmade förr ofta brett över sina stränder, så att vattnet 'stod upp efter gärdet och gick upp till ladugårdarna för dem som bodde där'. Det är väl snarast bet 'svämma över' som föreligger" (s 167). Tjärnen är numera sänkt genom fördjupning av bäcken som rinner genom den. Drougge överväger avslutningsvis om det i själva verket kunde vara bäcken som burit namnet *Ull eller *Ullá 'den översvämmande bäcken'.

Det märkliga namnet *Ullälva* finns bara i Östergötland, i socknarna Törnevalla och Örtomta (1955 s 31ff). Elgqvist identifierar senare leden med ett i Rääfs ordbok över Ydreområdet anført *ällf f* 'underjordiskt strömmande ymnigt vatten'. Samma ord kan ingå i sammansättningen *älvakälla*, som i Småland används om kraftiga källsprång, men också i den från uppteckningar i Småland och Västergötland omnämnda *jordälven*, ett underjordiskt strömmande vattendrag, omgivet av respekt. Vid *Ullälva* i Törnevalla finns en källa som har en "ovanligt stark åder och är till randen full av vatten" (s 32).

Med dessa iakttagelser i bagaget är vi bättre rustade att angripa namnet *Ullstämma*. Elgqvist diskuterar även detta (1955, s 33) och menar att det skall förstås som 'fördämningen vid källsprånget'. "Senare leden är väl i så fall identisk med bynamnet *Stämma* i Askeby sn" (*Stemmæ* 1295, SDhk 1657, DS 1130). Per Vikstrand som kommer in på *Ullstämma* i sin avhandling om "Gudarnas platser" (2001, s 186f) är inte beredd att godta denna till synes enkla och nära till hands liggande förklaring. Namnet är "synnerligen egendomligt och svårtolkat" säger han (s 186) och konstaterar bara, beträffande tanken att det kunde syfta på dämning av vatten, att källor "givetvis [kan] ha dämats upp för att åstadkomma ordentliga vattenhål" (s 187). Intressantare är påpekandet att ett närbesläktat element *stamm* i mellansvenska dialekter använts om fördämningar i samband med översilningsängar. Vikstrand utvecklar dock inte tanken närmare.

Flera omständigheter bidrar till att komplicera tolkningen. Det rör sig om två, säger två namn hemmahörande på helt olika håll i våra äldsta kulturlandskap. Av allt att döma är de av mycket hög ålder; namnmiljöerna indikerar snarare äldre än yngre järnålder. Någon närmare gräns bakåt kan inte dras på språklig grund.

En första fråga är hur man skall förstå den semantiska relationen mellan *Ull* och *stämma*. Det faller sig naturligt

att utgå från att vi har att göra med en s k determinativ sammansättning, där det begrepp den senare leden täcker preciseras av den förra som i t ex *dörrvred*, *hasselnöt* eller *halsbränna* och *lavskrika*.

Förhållandet mellan *ull* och *stämna* behöver med andra ord strängt taget inte vara märkvärdigare än det som råder mellan komponenterna i nämnda exempel eller varför inte i ord som *kvarndamm* eller *vattenkvarn*. Det märkliga är bara att det funnits skäl till en sådan precisering; man kunde tycka att det väsentliga betydelseinnehållet ryms i ordet *stämna*. Det finns ju också mycket riktigt en by med namnet *Stämna* i grannskapet.

Men här är det lätt att förbise en viktig aspekt. Om vi tänker oss att *stämmor* vid den avlägsna tidpunkt då namnen bildades var vanliga företeelser måste vi också räkna med behovet av särskiljning. Idag finns inte många ortnamn där ordet *stämna* ingår; enligt Lantmäteriets kartsök bara ett utöver Ullstämna: *Grännastämna* i Drevs sn i södra Småland.

En sökning på *stamn* ger ett bättre resultat, dessutom av markerat toponymvistik intresse:

Ortnamn	Län	Kommun	Namntyp
Dystamn	Dalarnas län	Älvdalen	Bebyggelse
Gyltstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Lokstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Långstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Marustamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Nittsstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Näverstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Anläggning
Stamn	Jämtlands län	Bräcke	Naturobjekt
Stamn	Jämtlands län	Bräcke	Naturobjekt
Stamn	Jämtlands län	Ragunda	Naturobjekt
Storstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Storstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Styppestamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Sålderstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Vanustamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt
Åbjörnstamn	Dalarnas län	Älvdalen	Naturobjekt

Tabell. *Stamn* som ortnamnselement (Lantmäteriet: kartsök).

Materialet visar en påfallande koncentration till Älvdalen, med några enstaka förekomster av ett osammansatt *Stamn* i Jämtland. Uppenbarligen har behovet av särskiljning varit störst där företeelsen varit vanligast. Betraktar vi exemplen närmare ligger samtliga Älvdalslokaler i anslutning till vattendrag. Vi har sålunda *Gyltstamn*, *Lokstamn*, *Stryppelstamn* och *Sålderstamn* i Tennans vattendrag, *Mittstamn* och *Storstamn* i Skålåns etc. Eftersom det funnits flera dämmen i vattendragen har man fått skilja dem åt genom namnen. Vi har inte möjlighet att gå in närmare på själva namnen här, men kan notera att bestämningarna

tycks variera från personnamn (*Åbjörnstamn*) till beskrivningar av terrängen eller själva stämman (*Dystamn*, *Lokstamn*, *Näverstamn*, *Storstamn*).

Älvdalsmålet är som bekant ett av vårt lands allra äldredomligaste och det får nog ses som utropstecken att vi just här påträffar ett ord som faktiskt skulle kunna vara grundordet till *stämna* i *Ullstämna*. Till *stamn* skulle man nämligen helt enligt reglerna kunna bilda avledningen **stabhnión*, om vi återger den i tidig nordisk/germansk form, som i sin tur lika regelrätt skulle ge ett *stämna*, varav senare *stämna*. Vi återkommer strax till detta.

Den särskiljande egenskap vi söker ligger i elementet *ull*. Även här har vi en nära släkting bevarad i dialekterna, denna gång i det norska *olla* 'källa, källsprång' o dyl. Den avvikande vokalen beror på s k *a*-omljud, en tendens som varit starkare i väster; jämför skillnaden norskt och västsvenskt *holt* gentemot vårt *hult*. Den psykologiska bakgrunden är, liksom i vårt vanliga *brunn* och forngutniskans *sauþr*, iakttagelsen av rörelserna i det framkvällande, bubblande vattnet. *Brunn* är besläktat med *brinna* (jämför eldslågornas rörelse) och *sauþ* är avlett av verbet *sjuda*, germ *seuþan*. Från 'källa, källsprång' är det inte långt till 'källbäck', en betydelse som mycket riktigt finns hos *brunn* i dialekterna, liksom hos den fornengelska motsvarigheten *burna* m., *burne* f 'ström, bäck'.

Om vi återvänder till *Ullervattnet* framhöll ju Drougge att det är den översvämmande effekten som tycks vara det primära; vattnet "flödar över sina bräddar", men han utsluter inte att det är bäcken som är den ursprungliga namnbäraren. Vi står förmodligen inför samma val.

Egenskapen hos vatten att svämma över sina bräddar är en inte ovanlig namngivningsgrund som kan förklaras av de olägenheter och skador översvämmingar kan vålla, men också av den nytta de kan göra. Med all sannolikhet har man tidigt gjort iakttagelsen att översvämming också gynnar växtligheten. Frågan är om inte den tanke Vikstrand snuddat vid är vägen till namngåtans lösning. Det från Älvdalen och andra håll kända *stamn*, kan som vi sett vara grundordet till *stämna*. Visserligen saknas äldre belegg för ordet *stamn*, men det är å andra sidan inte så märkligt när det gäller en kulturlandskapsterm av det här slaget. De ord som bevarats av en rik, men genom årtusendena också skiftande terminologi har ofta ortnamnen att tacka för sin överlevnad.

Vår slutsats blir alltså den följande: *Ullstämna* syftar på en plats där man dämt i syfte att framkalla översvämming av den omkringliggande marken. Bestämningen *Ull* syftar på egenskaperna hos det vatten, vare sig det nu rör sig om en bäck eller om källsprång, som dämtes upp. Vi har här ett tidigt vittnesbörd om översilningsbruk. Med all sannolikhet har det funnits liknande stämmor på andra håll. Men när de så småningom mist sin betydelse har minnet av dem bleknat bort, med undantag för några enstaka fall där namnen överförts på bebyggelse.

Det faktum att namnet *Ullstämman* uppträder på två geografiskt helt skilda orter kan tala för att vi har att göra med ett sammansatt appellativ *ullstämman. Det förutsätter i sin tur existensen av en hydronymisk term *ull-* med en förmodligen något mer preciserad innebörd än den vi resonerat oss fram till. Som Linné en gång uttryckte det: *Nomina si pereunt, perit et cognitio rerum*. Fritt översatt; 'när namnen försvinner så försvinner också kunskapen om saker och ting'.

Ullstämman by

Ullstämman By, som är bygd på 2:ne ställen, är belägen på Slättlandet ½ mil söder om Linköping och knapp ¼ mil från Socknekyrkan, på en rätt behagelig ort, hwarest är omväxling af slät och skogig mark, som är wäl bördig, hwadan ock åboerna hafwa tillräckelig näring för både sig och kreatur, hälst åkren, som är mycken och mästadelen af god waragtig jordmån, gifwer merendels, utom åt Lättningar, säker ymmig äring.

Med dessa ord inleder lantmätaren Johan Peter Tihl beskrivningen till storskifteskartan över Ullstämman från 1766 (fig 5). Det är en beskrivning som i mångt och mycket

står sig än i dag, även om det moraliserande inslaget känns lite främmande. Lite längre ned i samma beskrivning framskymtar däremot en från nutiden avvikande situation: "Men Skogen är så aldeles utblottad, att knapt något mera finnes till gärdsel tjenligt, utan måste Timmerr och wed i synnerhet från allmänningen förskaffas". Ytterligare längre ner står att "Skogen är så aldeles uthuggen, att nu mera intet, till hwarken trinne eller stafwer står att få". I 1700-talets Ullstämman var det ont om skog; byggnadsvirke till gårdsgårdar och andra nödvändigheter fick byborna hämta på Hanekinds häradsallmänning, dvs västerut på Kolbytte-mon. Trots att lokal skogsbrist rådde på flera håll i 1700-talets svenska slättbygder undvek bönderna i det längsta att uppföra stenhägnader. I stället hämtade man hägnadsvirke på allmänningar eller köpte det från skogsbygder (Kardell 2004, s 191). I Ullstämman fanns endast en stenhägnad 1766 och den gick runt en liten täppa vid Löttorpet, en backstuga norr om Möjetorp. Att hägnadsmurar, dvs dagens stensträngar, har byggts under äldre järnålder i Ullstämman pekar på ett betydande betestryck med åtföljande virkesbrist under denna tid.

Fig 5. Den centrala inägomarken i Ullstämman 1766. Norr är snett uppåt höger i bild. Utdrag ur storskifteskartan över Ullstämman (LMS D61-25:2).

Bebyggelsen i byn var – och är fortfarande – fördelad på Övre och Nedre Ullstämman. Hur denna situation med två bebyggelseplatser uppkommit är oklart, men det hindrar inte att Ullstämman var en på östgötavis lagligt inrättad by med ett för alla gårdar gemensamt byamål som ägorna fördelades efter. Lantmätare Tihl uttrycker det så här:

Oansedt man ingen efterrättelse har, att Rusthållet [Nedre Ullstämman], som nu ligger bygd för sig sjelft, norr från Byn, varit, i fornda tider, bygd upp i Byn, hafwa dock desse Hemman sig emellan följande Solskifte och ordning i alla tegemål och skiftelag samt ostridiga stångfall nemligen: att Norrgården har börjat skiftelaget i norr och wäster, derpå har Rusthållet följt, sedan Mellangården och änteligen Södragården.

Tegskiftet är inte uttritat i kartan, men dikenas fördelning följer förmodligen tegindelningen även om den senare, vilket framgår under Objekt VIII, är finare än dikessystemet. Byamålet – eller stångfallet som det också kallas – lyder som följer: Norrgården har 4 stänger, Rusthållet (Nedre Ullstämman) 6 stänger, Mellangården 3 stänger och Södragården 3 stänger. Byamålssumman är alltså 16 stänger. Tegskiftets

båda principer – konstant lägesföljd och breddproportionalitet – var konsekvent genomförda i Ullstämman.

Lantmätare Tihl nämner att man till hands hade en tidigare avmätning över Ullstämman från 1697, men att den vid prövning inte befanns vara pålitlig att dela efter. Den äldre kartan är en sk geometrisk avmätning, upprättad av Nils Lundberg (fig 6). Beskrivningen till denna karta – den första över Ullstämman – bekräftar den senare uppgiften att byns fyra gårdar tillsammans i fullt byamål har 16 stänger, men där framgår dessutom att mätstången är fem alnar. Det är alltså med en sådan stång som åkertegarna mätts ut i byn. Inte heller i den äldsta kartan har tegskiftet ritats ut, men även i detta fall finns skäl att misstänka att dikessystemet är anpassat till tegskiftet.

I Östergötlands byar drogs ofta byggnadstomterna in i tegskiftet på så sätt att deras ordningsföljd utvisade solskiftet och bredden andelen i byamålet. Tomterna var ett juridiskt dokument uttritat på marken med lagligt skyddade rämärken. Oftast anordnades sådana geometriskt reglerade tomter i form av radbyar. För att tomterna skulle bli tillräckligt rymliga utmättes de med multiplar av byamålets

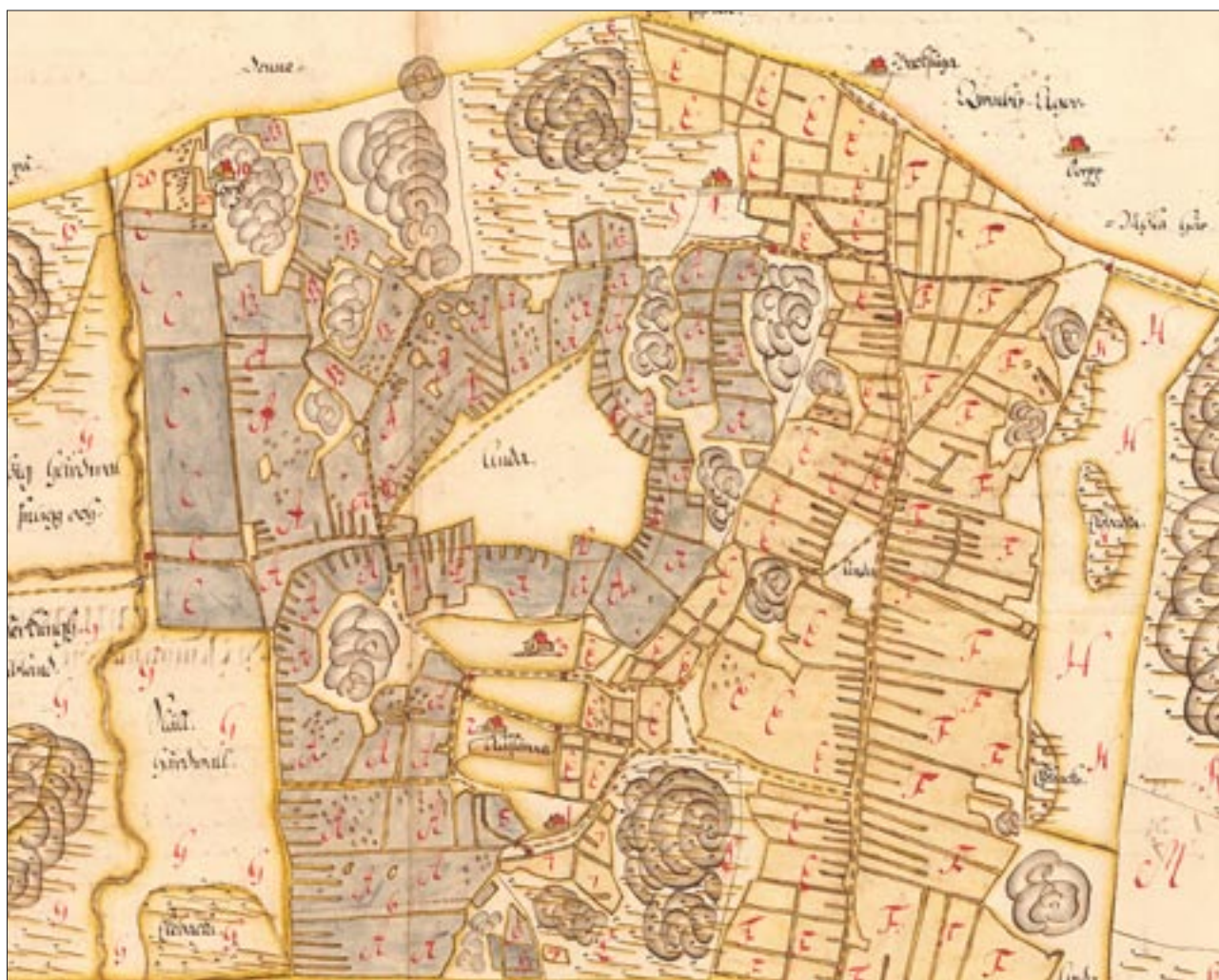

Fig 6. Den centrala inägomarken i Ullstämman 1697. Norr är snett uppåt höger i bild. Utdrag ur geometrisk jordebokskarta över Ullstämman (LMS D61-25:1).

stänger. Om vi studerar 1697 års karta framgår att Övre Ullstämman är inrättad som en radby med fem tomter. Dessa har delvis förlorat sin tidigare rektangulära form. Tydligt pågår en upplösning och lantmätaren nämner inget om tomtreglering. För rymlighetens skull har tomtbredderna blivit utlagda med multipeln sex, dvs tomterna är sex gånger bredare än åkertegarna (fig 7). Av kronologiskt intresse är att passningen blir betydligt bättre om man räknar med den medeltida östgötaalnen om 0,539 meter (Göransson 1988, s 34) än med Rydaholmsalnen (rikslikaren från tidigt 1600-tal) om 0,594 meter. Vi kan därför sluta oss till att den reglerade radbyn är från medeltiden. Av tomterna är endast tre bebyggda, medan Nedre Ullstämman (Rusthållet) ligger för sig självt i norr. Eftersom Rusthållets plats i skiftelaget var efter Norrgården och före Mellangården kan vi sluta oss till att den obebyggda tomten mellan dessa båda gårdar hörde till Rusthållet. Norrgården, Mellangården och Södergården har tomter vars bredder är proportionella mot byamålet, medan den obebyggda tomten i

norr endast motsvarar en gård om 4 stänger, vilket är två för lite. Förklaringen måste vara att den lilla obebyggda tomten i söder, vilken just motsvarar 2 stänger, också har tillhört Rusthållet.

Hur och när situationen med två s k grästomter har uppkommit är, som sagt, inte känt. Kanske har samtliga fem tomter tidigare varit bebyggda. Alternativt har Nedre Ullstämman alltid legat där det ligger än idag, men fått en tomt i radbyn som dokument på dess andel i byamålet. Varför den lilla tomten om två stänger kom att föras till Nedre Ullstämman är likaså okänt. Att vissa av gårdarna tidigare legat öde är en uppgift som några av byborna delgav lantmätare Lundberg 1697. Under perioder av ödesmål ska de bebodda gårdarna ha gjort de andra förnär varför somliga gårdar hade mindre del av ägorna än de skulle ha enligt byamålet. När denna ödeläggelse inträffat sägs inte närmare, men den har tydligen orsakat viss turbulens i byn. Möjligen har den inträffat under senmedeltidens folkminskning, den s k agrarkrisen.

Fig 7. Bytomten i Ullstämman med utsatt byamål. Utdrag ur den geometriska kartan över Ullstämman från 1697 (LMS D61-25:1).

Övre Ullstämman har ännu karaktär av radby. Måttsanalyserna ovan pekar på att den är från medeltiden. Några av tomtgränserna på 1600-talskartan kan fortfarande följas som stenvägg eller gärdesgårdar. Denna egenskap hos Ullstämman är ett viktigt tillägg till byns tidigare uppmärksammade kvaliteter (Natur- och kulturmiljöer i Östergötland 1986, s 335) och gör miljön ännu mer skyddsvärd. Känslan av radby har förstärkts sedan grästomten mellan Norrgården och Mellangården har fått bebyggelse och som dessutom passar in med de andra gårdarna.

När under medeltiden har de ovan beskrivna strukturerna tillkommit? Till grund för tegskiftet låg en fast jordatalsräkning som i Östergötland hade enheten *attung*, eller *attung jord*, som bas. Senast under 1100-talet var byarna taxerade i attungstal. Dessa abstrakta enheter motsvarades av mättekniska stång- och alntal. I Östgöotalagen – den bevarade redaktionen är från slutet av 1200-talet – sägs att lagen tidigare påbjöd att man skulle ta en femalnsstång och lägga två stängers bredd på varje attung, men att lagen nu istället stadgade att man fick lägga så många mått på varje attung som man kommer överens om, dvs stången kunde vara olika lång. Det är alltså den gamla stadgade femalnsstången som kommit till användning i Ullstämman. Vi kan konstatera att den var 5,39 meter. Eftersom det gick två stänger på varje attung har Ullstämman varit 8 attungar, vilket är den normala storleken på en by i Östergötland.

Första gången Ullstämman omnämns i skrift är i ett salubrev från 1317 när Ingrid av Ånestad säljer till Linköpingsborgaren Ragvald $\frac{2}{3}$ attung jord belägen i det öppna fältet (*in campo*) i byn (SDhk 2778). Härmed avses förmodligen att jorden ligger på byns inägor, dvs inom gärdesgårdarna. Till en attung hörde annars också andelar i skogen, dvs på utmarken. Vi kan sluta oss till att tegskiftet – kanske också den reglerade radbyn – i Ullstämman existerade senast i början av 1300-talet. Men byn är säkert betydligt äldre än så. Antagligen existerade den redan under vikingatid, även om belägg i form av gravhögar från denna tid, som sagt, saknas på byns ägor. Hur byns bebyggelse och ägor var ordnade då undandrar sig vår vetenskap. I bilaga 8 redovisas de medeltida brev där Ullstämman och Möjetorp omnämns. Av dessa framgår bl a att Linköpingskyrkan och Bo Jonsson (grip) ägt jord i Ullstämman.

Ett bebyggelsehistoriskt problem

Det samlade intrycket av gravarnas, stensträngarnas och boplatsernas lägen är att bebyggelsen under äldre järnålder bestod av ett flertal spridda gårdar. Den generella bilden för Östergötland är att boplatserna från denna tid överges under loppet av 500-talet. Frågan är om det är fråga om verklig ödeläggelse eller om gårdarna i början av yngre järnålder har flyttat samman på de historiskt kända bytomterna. Med tanke på att det finns ett stort gravfält (RAÄ 18) alldeles intill Övre Ullstämman och att det finns stensträngar i kanterna av bytomten kan det mycket väl ha funnits bebyggelse där redan under äldre järnålder. Den av allt att döma omfattande äldre järnåldersbebyggelsen i Ullstämman har förmodligen reducerats i samband med reorganisationen vid övergången till yngre järnålder. Att det finns ”för många” gravfält i Ullstämman i förhållande till den historiska bebyggelsens omfattning är något som tidigare uppmärksammas (Helmfrid 1962, s 75). För att vi ska kunna närma oss en lösning på problemet krävs emellertid att järnåldersgårdarna kan identifieras säkrare än vad som är fallet för närvarande.

Eklandskapet

Ullstämman ingår i eklandskapet söder om Linköping. I kommunens förslag till fördjupning av översiktsplanen Ullstämman, Möjetorp och norra Sturefors (samrådshandling daterad 2005-11-07) finns flera av eklandskapets värdekärnor (riksintressen) på Ullstämmas gamla ägor. Eftersom det rådde skogsbrist i Ullstämman på 1700-talet infinner sig frågan hur djupa eklandskapets historiska rötter är. På kartan över Ullstämman från 1697 finns tre ekbackar uttagna (fig 6). Den största är belägen i Storängen väster om Övre Ullstämman och kallas på moderna kartor Rävbacken. I dag är det en åkerholme som ingår bland eklandskapets värdekärnor. De andra ekbackarna är belägna i Lillängen öster om byn. Den ena återfinns inom värdekärnan strax väster om återvinningscentralen. Den andra är belägen på en åkerholme något längre norrut, alldeles öster om Brokindsleden och ligger inte inom någon värdekärna. Utöver dessa ekbackar finns i beskrivningen uppgifter om inslag av ekar i några beteshagar. Eklandskapet i Ullstämman har definitivt rötter i 1600-talet, men var då av en tämligen blygsam omfattning jämfört med dagens situation. Än djupare rötter indikeras av att ek är det mest frekventa av de trädslag som använts som bränsle i den äldre järnålderns härdar (se avsnittet Vedartsanalys).

Målsättning, metod och genomförande

Förundersökningens primära målsättning var att avgränsa fornlämningslokalerna, datera dem och bedöma dem till karaktär och innehåll. I de fall en enskild lokal visade sig vara av begränsad omfattning var målsättningen att undersöka och ta bort den inom ramen för förundersökningen. I uppdraget ingick också en landskapsanalys med inriktning på att fördjupa kunskapen om det medeltida och tidigmoderna Ullstämman. För detta syfte har äldre lantmäteriska och medeltidsbrev studerats. Resultatet presenteras ovan under Kulturhistoriska förutsättningar.

Flertalet lokaler innehåller härdar och andra anläggningar av boplatskaraktär. Dessutom finns ofta ett äldre odlingslager under dagens ploggång. En viktig fråga var hur boplatsspåren stratigrafiskt förhåller sig till odlingslagren. En annan gällde hur lagren har bildats. Här får man tänka sig att kulturella och naturliga processer kan ha samverkat vid deras tillkomst. Eftersom lagren ligger i slutningar kan det inte uteslutas att jordförflyttningar ägt rum.

I den planerade bussgatan (Objekt XIII) finns ett fossilt odlingslandskap med stensträngar, odlingsspår och gravar. Målsättningen var där att upprätta en detaljkarta över området och göra en preliminär bedömning av stensträngarnas ursprungliga konstruktion, dvs som stående murar. I målsättningen ingick också att undersöka om det finns dolda fornlämningar under markytan.

Målsättningen för utredningsgrävningen i området som ansluter till Brokindsleden (Objekt XIV) inskränkte sig till att konstatera om det förekommer lagskyddade fornlämningar.

Samtliga lokaler undersöktes antingen via sökschakt eller genom att större ytor togs upp med grävmaskin. Matjordslager avlägsnades skiktvis ned till undergrunden eller lager/anläggningsnivå. Därefter utfördes rensningsarbete med handredskap. Schakt, anläggningar, lager, prover och fynd mättes in digitalt med totalstation eller GPS och registrerades i Riksantikvarieämbetets informationssystem Intra-sis. Även fossilt odlingslandskap mättes in med totalstation. Anläggningar och lager dokumenterades med beskrivningar och digitala fotografier. Ett urval anläggningar undersöktes med handredskap och ritades i sektion (skala 1:20). Kolprover för ¹⁴C-analys samlades in i ett urval av anläggningarna. Det historiska kartmaterialet har rektifierats i ArcGIS (9.1) mot den moderna fastighetskartan. För terminologin om stensträngar hänvisas till Ericsson & Franzén 2005.

Schakten har efter genomförd undersökning fyllts igen med undantag för Objekt XII där ytan med den nyupptäckta kvadratiske stensättningen ligger öppen i avvaktan på kommande planarbete och beslut om eventuell exploatering. Om återfyllnad blir aktuell bör den göras med sand som täcks med matjord och inte ursprungligt bortschaktat material.

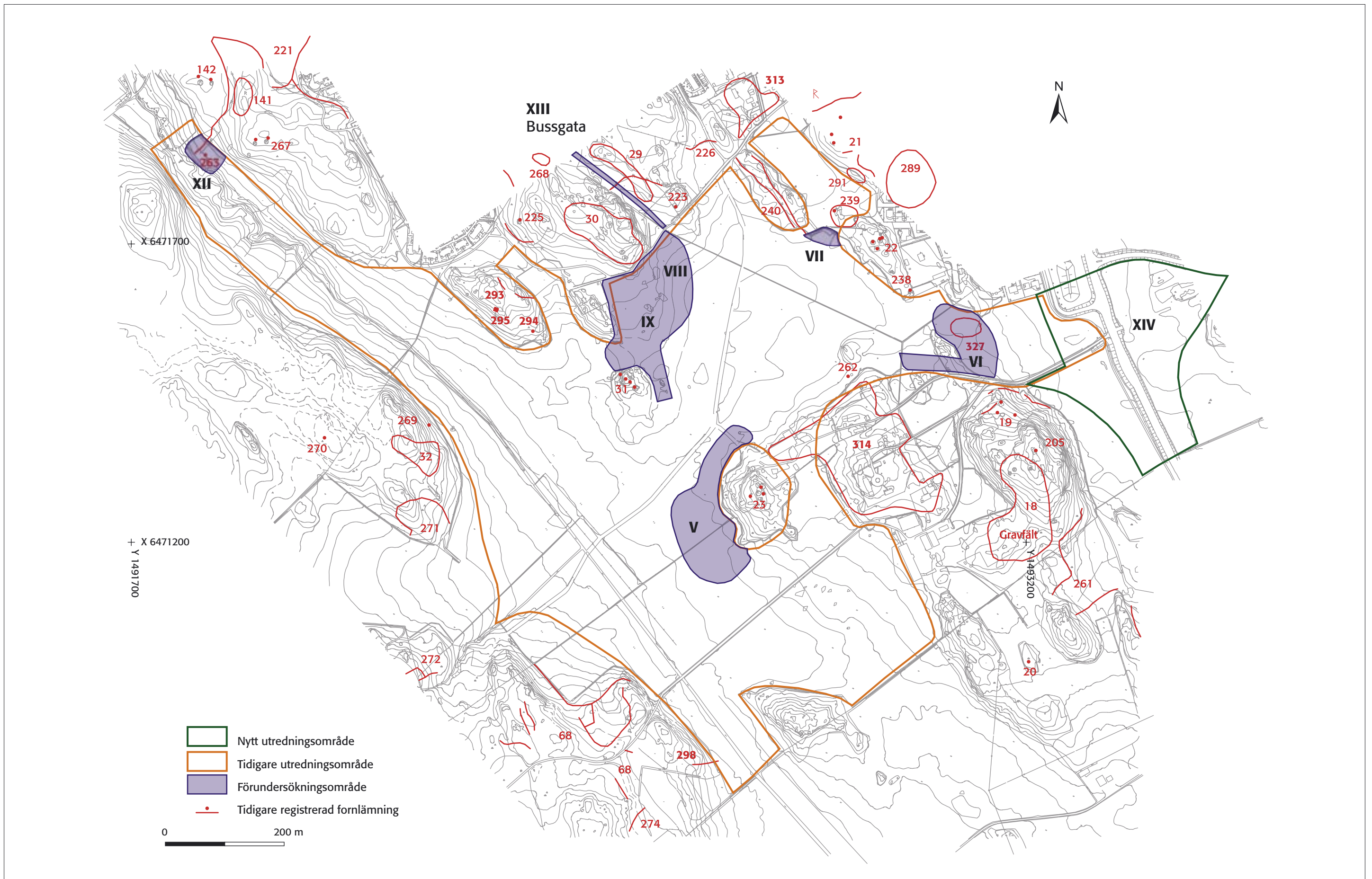

Fig 8. Översiktsplan med förundersökta objekt och utredningsområden. Skala 1:600.

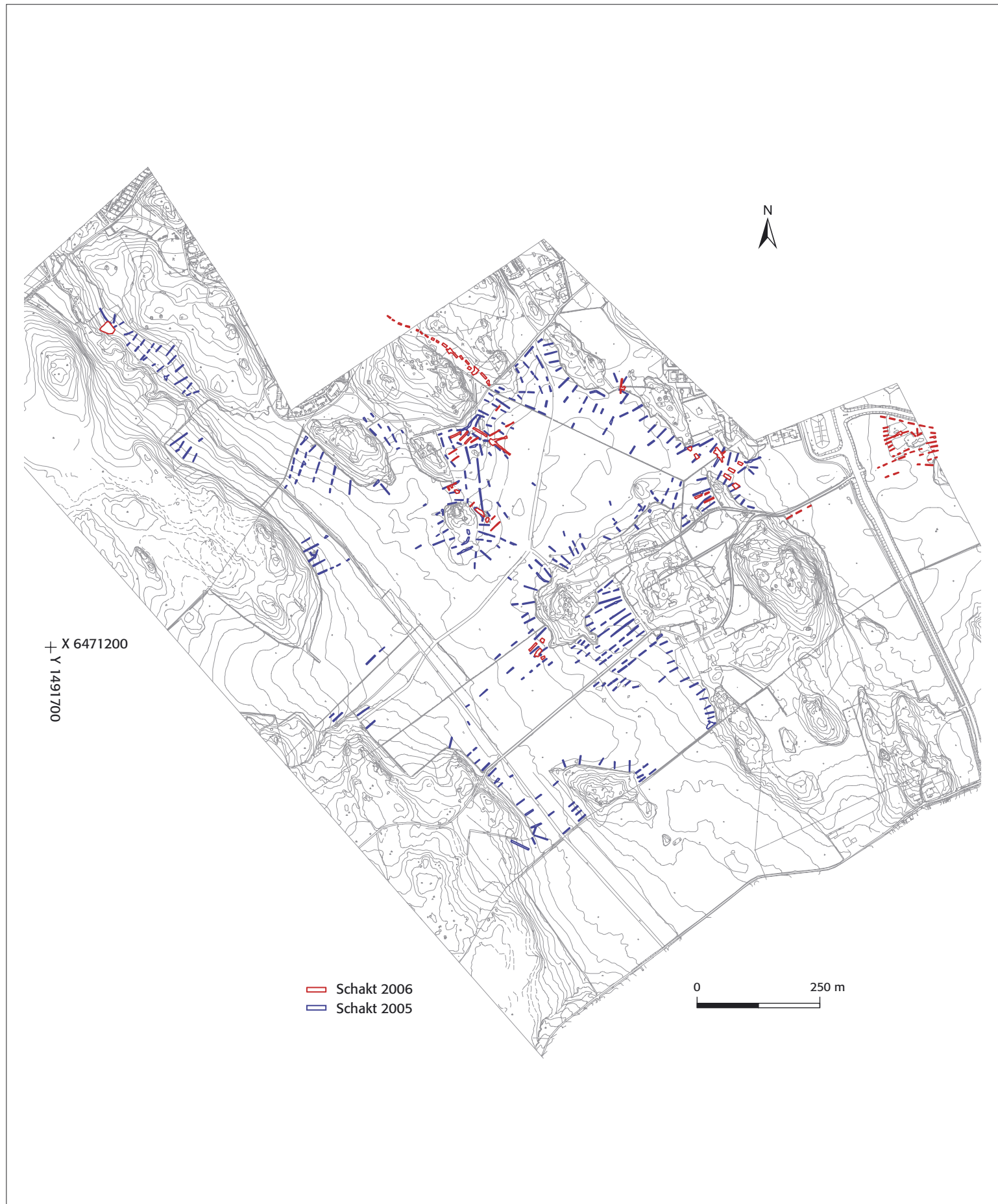

Fig 9. Samtliga sökschakt i Ullstamma. Skala 1:10 000.

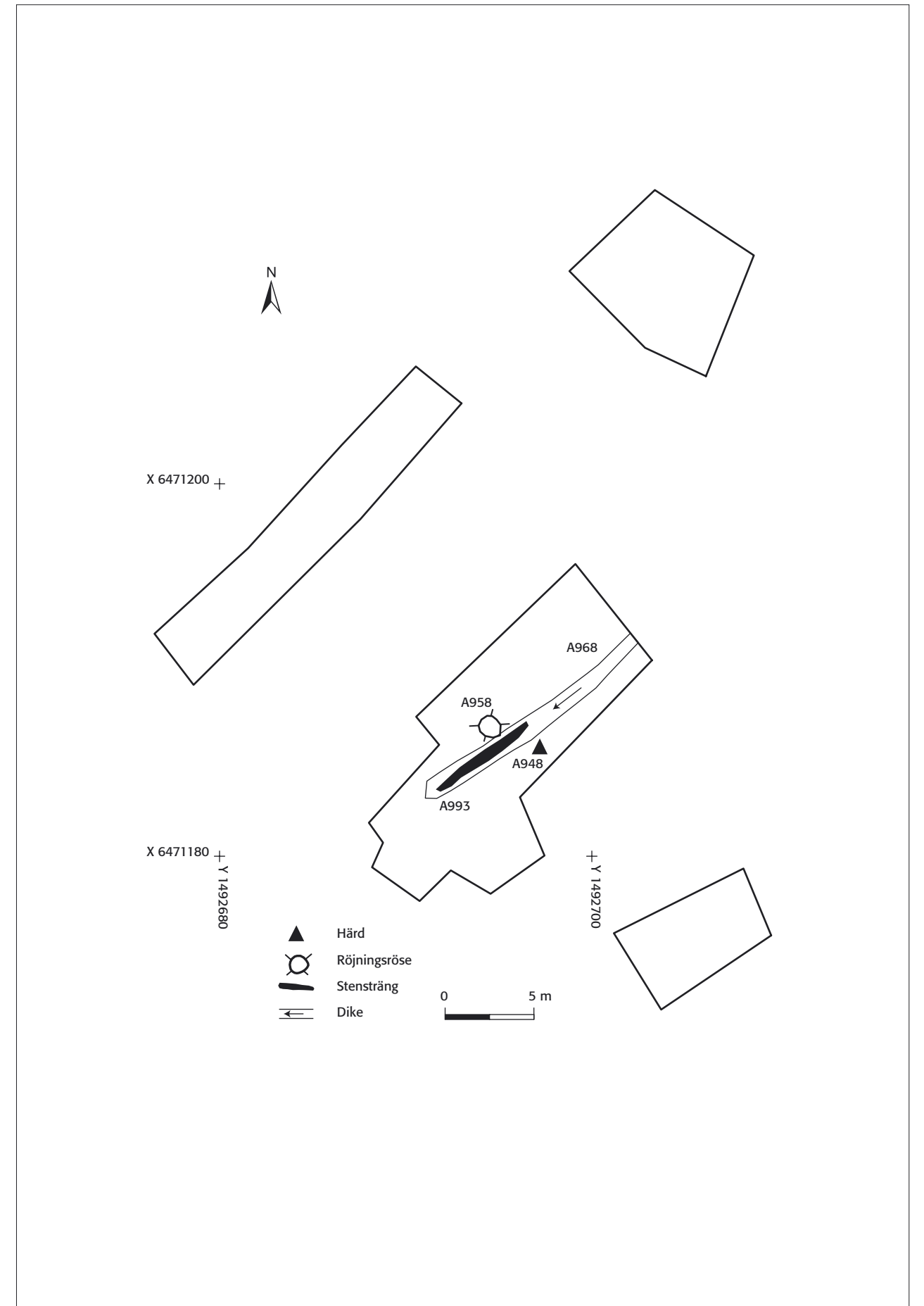

Fig 10. Plan över Objekt V. Skala 1:300.

Undersökningsresultat

Sammanlagt har sju objekt förundersökts (fig 8). Efter utredningen var de bedömda som följer:

- Objekt V boplatslämningar och odlingslager
- Objekt VI boplatslämningar, odlingslager, äldre färdväg
- Objekt VII boplatslämningar och odlingslager
- Objekt VIII boplatslämningar och odlingslager
- Objekt IX boplatslämningar, odlingslager och grav/odlingsröse
- Objekt XII stensträng och rest sten
- Objekt XIII fossilt odlingslandskap med stensträngar

Under utredningen 2005 samt här redovisade arkeologiska utredning och förundersökning har stora områden undersökts via sökschakt. Vilka framgår av fig 9.

Objekt V

Området är beläget i svagt västsluttande åkermark (lerjord) nedanför en skogsklädd moränhöjd. På höjden finns tre runda stensättningar av äldre järnålderstyp (RAÄ 23). Enligt de historiska kartorna har området brukats som åker alltsedan 1600-talet. Vid utredningen konstaterades ett mörkt odlingslager under dagens ploggång med början ca 20–30 meter ned i sluttningen. Lagret var som mörkast och mest kolförande i områdets södra del där också en härd och en skärvstenssamling framkom.

Vid förundersökningen togs fyra ytor upp med grävmaskin i områdets södra del (fig 10). I samtliga avbanade ytor fanns under ploggången ett mörkt (grå-svart) odlingslager med inslag av träkolsfragment. I lagret, som var 0,15–0,20 meter tjockt, iaktogs enstaka tegelfragment, även

Fig 11. Öppnad yta i Objekt V med dike (A968), härd (A948) och botten av röjningsröse (A968). Foto från NÖ av Johan Stenvall. U4704:1.

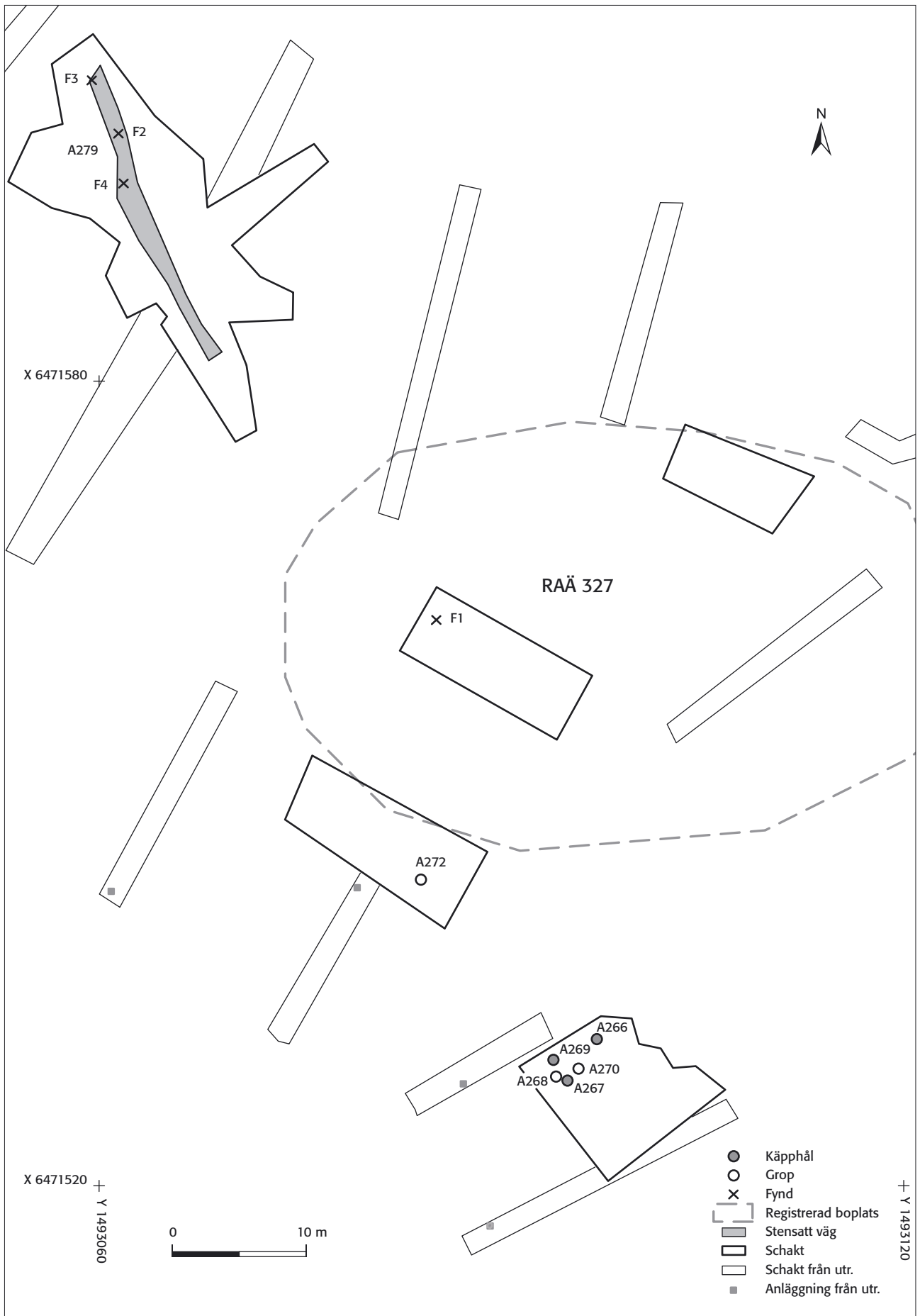

Fig 12. Plan över östra delen av Objekt VI. Utredningens schakt och anläggningar är gråfärgade. Skala 1:400.

längst ner mot botten, som bestod av gul-brun glaciallera. Den tidigare lokaliserade härden (A948) grävdes fram på nytt och undersöktes, medan skärvtstenssamlingen visade sig bestå av naturligt skarpkantade stenar. Norr om härden fanns ett dike (A968) som delvis var ifyllt med en stenrad (A993). Norr om diket låg ett flackt röjningsröse (A958). Samtliga anläggningar var belägna under det mörka odlingslagret i en av de öppnade ytorna (fig 11). I övriga ytor framkom inga anläggningar.

Den knappt meterstora härden (A948) var ovanligt välbyggd. Stenarna låg i två distinkta skikt. Den övre packningen bestod av skärviga och skörbrända stenar med ringa inslag av träkol i den leriga fyllningen, förutom runt kanten. Stenarna i den undre packningen var däremot betydligt mindre påverkade av eld. De vilade i sotig lera med riklig förekomst av träkol. Det enda fyndet var en keramikskärva (F9). En förkolnad enekvist har ¹⁴C-daterats till vikingatid (Ua-28085). Härden har registrerats i FMIS som Landeryd 340.

Diket (A968) var i den öppnade ytan 0,8 meter brett och 0,2 meter djupt. Det avtecknade sig tydligt som ett ljust stråk mot bottenskiktet av det omgivande mörka odlingslagret. I sydväst fanns en avslutning, medan diket fortsatte åt nordöst utanför den avschaktade ytan. Diket var ifyllt med samma material som i ploggången. Bottenprofilen var rundad och nedgrävd i underlaget av glaciallera. I den sydöstra änden var diket ifyllt med stenar som bildade en 6 meter lång rad (A993).

I norra kanten av diket låg ett litet, flackt röjningsröse (A968). Det är sannolikt plundrat på sten. Röset vilade på bottenskiktet av det mörka odlingslagret och bör därför ha tillkommit under ett tidigt skede av lagrets tillkomst.

Diket återfinns på 1697 års karta över Ullstämman, storskifteskartan från 1766 och laga skifteskartan från 1841. Det var drygt 20 meter långt och hade sin högsta punkt vid den utskjutande udden på höjden i öster och anslöt i väster till Storängen. Det öppna diket fylldes antagligen igen när åkern täckdikades i början av 1900-talet.

Observationerna ger stöd för följande kronologi:

Härden har gjorts under vikingatid innan det mörka odlingslagret började avsättas. Röjningsröset har tillkommit i ett tidigt skede av det mörka lagrets tillblivelse. Rösets rumsliga relation till diket tyder på samtidighet. Diket existerade senast 1697, men kan mycket väl vara medeltida eftersom dikesindelningen är anpassad till byns tegskifte (se ovan).

När diket fylldes igen med jord från ploggången i början av 1900-talet plockades antagligen stenar bort från röjningsröset och lades i diket. Resten av röset blev då möjligt att odla över. Det mörka odlingslagret har av allt att döma börjat bildas först under medeltid. Förekomsten av tegelfragment i lagret pekar också på en datering till historisk tid.

Objekt VI

Terrängen utgörs av en flack platå (vattendelare) i lerig åkermark. Enligt det historiska kartmaterialet har området brukats som åker alltsedan 1600-talet. Utifrån en mot nordväst utskjutande bergsrygg låter sig området delas in i en östlig och en västlig del. Vi börjar med den förra som är den största.

Strax väster om den brytpunkt där marken börjar slutta utför mot nordöst har boplatssindikatorer framkommit under en antikvarisk kontroll när en vattenledning drogs genom området (Helander 2000). Lämningarna bestod av en härd samt skärviga stenar och bränd lera. De registrerades som en boplatssindikator med mycket ungefärlig utbredning (RAÄ 327). Under utredningsgrävningen 2005 observerades inga anläggningar eller andra boplatssindikatorer inom markerat fornlämningsområde. Däremot framkom fyra spridda anläggningar av boplatstyp längre åt sydväst. Dessa utgjordes av två stolphål och två mörkfärgningar. Ett stolphål innehöll keramik och en mörkfärgning brända ben. Vid förundersökningen grävdes ytterligare schakt, men också större ytor togs upp varvid sex anläggningar kom i dagen (fig 12). Samtliga var belägna söder om registrerat fornlämningsområde och utgjordes av tre gropar (A268, 270, 272) och tre käpphål med skoning av skärvsten (A266, 267, 269). Samtliga är undersökta och borttagna. Dessutom gjordes ett lösfynd av keramik (F1).

En ny utbredning för RAÄ 327 har införts i FMIS. Boplatssområdet uppgår nu till ca 60x50 meter (NÖ-SV). Trots att området genomsökts med flera schakt och större ytor tagits upp har inga indikatorer framkommit på att här skulle ha legat en gård eller någon mera varaktig bosättning. Anläggningarna är alldeles för få och ligger mestadels för glest för att så skulle kunna vara fallet.

En vid utredningen antagen äldre vägsträckning, belägen söder om skärvtenshögen RAÄ 238, visade sig bestå av ett naturligt stråk morängrus med inslag av knytävstora stenar. Däremot var en stenpackning som framkom nordväst om RAÄ 327 del av en äldre färdväg (fig 12). Den stensatta sträckan var 23 meter lång (NNV-SSÖ) och 1,0–1,8 meter bred (fig 13). Packningen bestod mestadels av tätt lagda stenar (0,1–0,2 m). Längst i norr fanns en välbevarad kantkonstruktion i form av en dubbel stenrad. Vid rensning framkom två hästskor och en hästkosöm. Hästskorna (F2 & 4) är av tidigmodern typ med 3x2 sömhål och saknar tåkappa. Den stensatta vägsträckan är undersökt och borttagen och har registrerats i FMIS som Landeryd 335.

Den stensatta vägsträckan sammanfaller med en väg på 1697 års karta över Ullstämman (fig 6). Vägen ifråga har gått mellan ett vägskäl strax öster om Övre Ullstämman och landsvägen till Linköping. Den finns inte med på yngre kartor. Trots att flera schakt tagits upp i den gamla färdvägen inom undersökningsområdet var det bara ovan beskrivna sträckan som var stensatt.

Fig 13. Den stensatta vägsträckan A279/RAÄ335. Stenpackningen är bortplockad där ett dike och en gårdesgård har gått alltsedan laga skiftet 1841. Foto från SÖ av Alf Ericsson. U4704:2.

Det andra delområdet, dvs väster om bergsryggen, består av svagt norrsluttande lerig åkerjord. Drygt 40 meter längre västerut finns ytterligare en bergsrygg, men mindre. Vid utredningsgrävningen hade ett mörkt (grå-svart) odlingslager observerats under ploggången mellan dessa båda bergsryggar. Marken är där svagt skålformad.

Utifrån de schakt som togs upp under utredningen och de nya som grävdes under förundersökningen har odlingslagret (A303) ungefärligen kunnat avgränsas och bestämmas till karaktär (fig 14). Det är ca 50x30 meter stort (NV-SÖ) och 0,05–0,5 meter tjockt. Lagret är därmed det mäktigaste av dem som undersökts i Ullstamma. Det är som tjockast i mitten och tunnare successivt ut mot kanterna. Tegelfragment finns spritt i hela lagret, ända ner mot botten. Östra kanten av odlingslagret överlagrade en härd (A293). Härden har undersökts och förkolnad ekved daterats till äldre romersk järnålder (Ua-28082). Härden har registrerats i FMIS som Landeryd 337.

Av kartan från 1697 framgår att två diken mellan tre små blockformiga åkrar strålar samman centralt i odlingslagret. Det längre diket är orienterat i nord-sydlig och det

mindre tvärdiket i öst-västlig riktning. Enligt storskifteskartan från 1766 har två nya små tvärdiken (V-Ö) tillkommit. I övrigt är situationen densamma som 1697. Odlingslagret kan dels vara ett resultat av bebyggelsenära odling med extra rikliga gödselgivor (hushållsavfall), dels kan dikemötet i den konkava ytan ha bidragit till att jord ackumulerats i ovanligt hög omfattning.

Objekt VII

Vid utredningsgrävningen hade ett mörkt odlingslager med smärre inslag av boplatmaterial påträffades väster om och nedanför en tidigare registrerad boplat med anslutande skålgropsförsedd bergsklack (RAÄ 239). Marken har tidigare varit åker, men används nu som gräsyta i anslutning till en bollplan. Längre åt söder, i brukad åkermark, finns däremot inget mörkt odlingslager under ploggången. Mellan dessa områden finns en smal landtunga (V-Ö) av morän där en stig tidigare gick fram. Längre västerut sammanfaller stigen med en fägata begränsad av stensträngar. Från öster ansluter en sentida stengårdesgård (A312) till landtungan. Muren, som är ca 80 meter lång, har inte kunnat identifieras

i något äldre kartmaterial. Syftet med förundersökningen var dels att studera om moräntungan har varit tillräckligt kraftig för att stoppa jordförflyttning från den högre belägna marken i norr till den lägre i söder, dels om fågatans stensträngar eller den sentida stenvallen haft någon fortsättning på landtungan.

Ett sökschakt drogs över moräntungan med god marginal åt såväl norr som söder (fig 15). I den norra delen finns ett mörkt (grå-svart) odlingslager under ploggången. Lagret sträcker sig dock endast ca 8 meter norrut där det tunnare ut i intet. Lagret är som mest 0,20 meter tjockt längst

ner mot moräntungan. Omkring en meter norr om det mörka odlingslagret påträffades en härd (A309). Träkol av al har daterats till förromersk järnålder (Ua-28083). Härden har registrerats i FMIS som Landeryd 346. På moräntungan framkom det undre skiftet av en stengärdesgård (A311). Stenarna låg i dubbla rader och är en fortsättning på dubbelmuren A312. Några rester av en äldre stensträng kunde däremot inte konstateras. Söder om moräntungan fanns inga anläggningar eller odlingslager under ploggången. Moräntungan har varit en effektiv barriär mot jordförflyttning söderut.

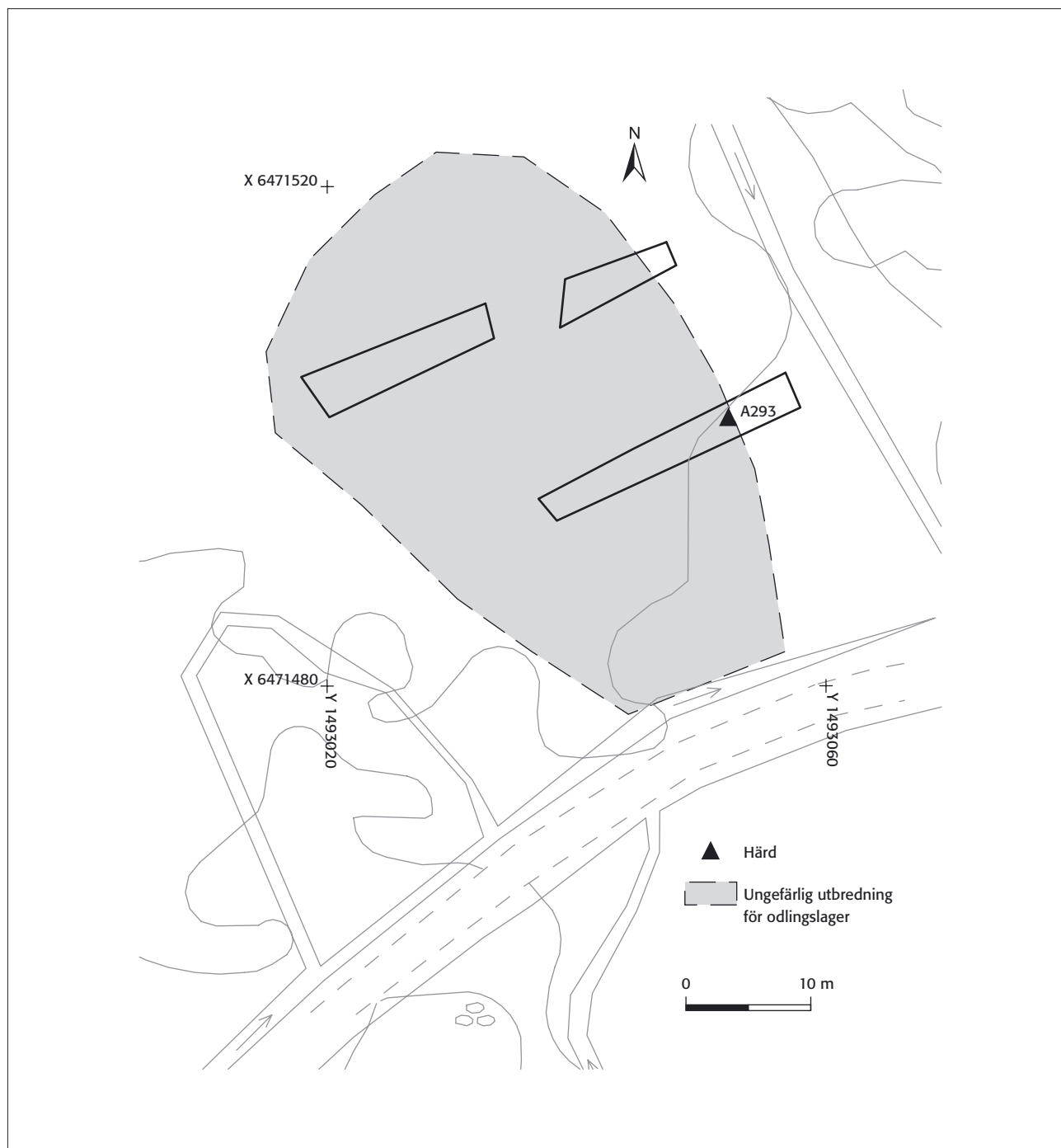

Fig 14. Plan över den västra delen av Objekt VI. Skala 1:500.

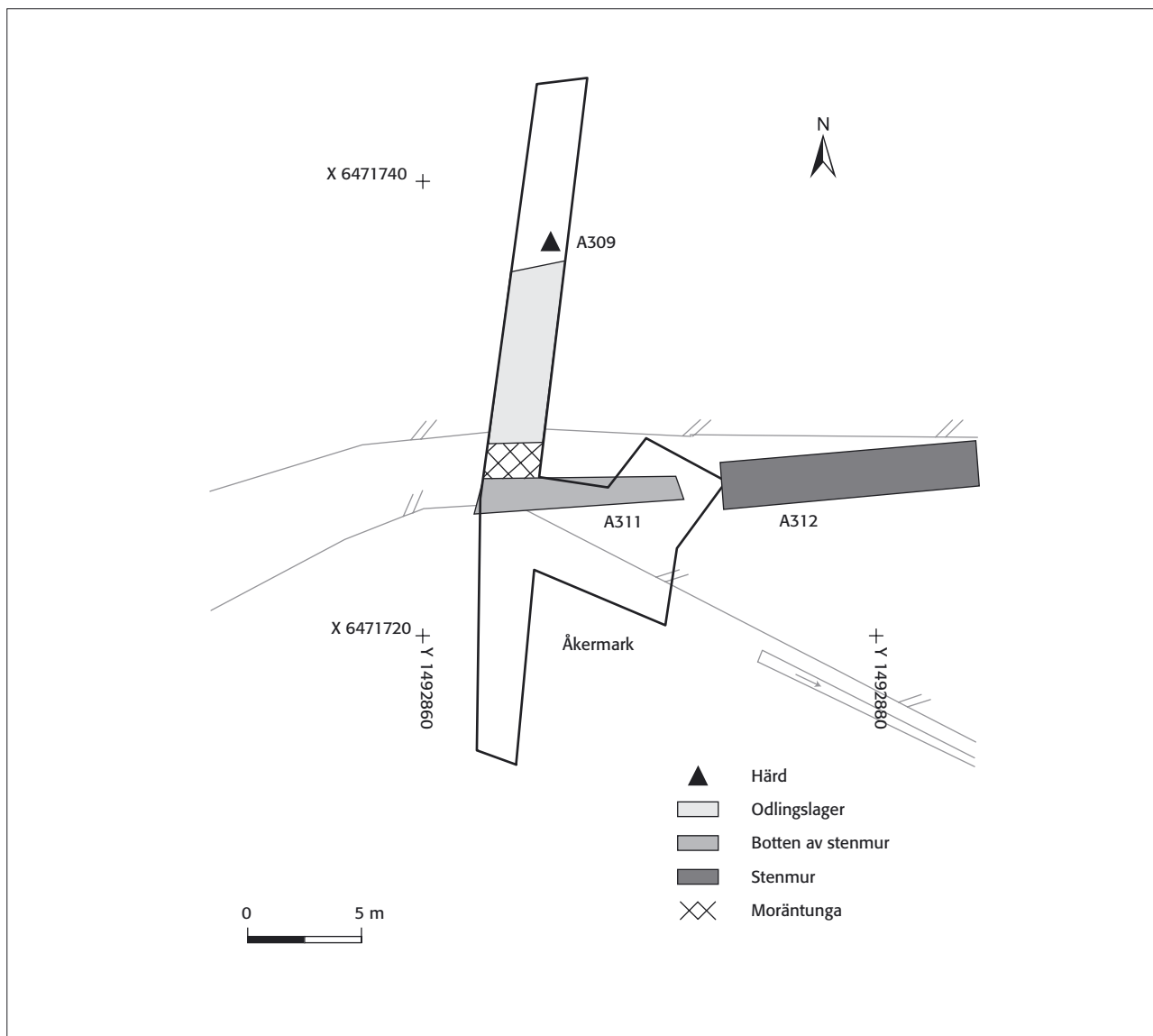

Fig 15. Plan över Objekt VII. Skala 1:300.

Objekt VIII

Området låter sig indelas i en åker- och boplatsdel. Vi börjar med den förra.

Åkerdelen

Terrängen utgörs av sydössluttande lerig åkermark (numera hästbete) (fig 16). Enligt det historiska kartmaterialet har området alltsedan 1697 brukats som åker. Under ploggången (0,25–0,30 meter) finns en bit ner i sluttningen ett mörkt (grå-svart) odlingslager (fig 17). Tjockleken på lagret tilltar något neråt sluttningen, men är mestadels 0,20–0,30 meter. Ställvis fanns ett enskiktat småstenslager mellan ploggången och det mörka odlingslagret. Småstenslager av detta slag uppstår ofta i botten av plöjskikt. Det mörka odlingslagret innehåller små fragment av träkol och enstaka av tegel. Underlaget utgörs av gul-brun glaciallera. Trots den varma och torra sommaren sipprade grundvatten upp ur underlaget, vilket fick till följd att det gamla odlings-

Fig 16. Den undersökta åkerdelen i Objekt VIII. Den gräsbeväxta sänkan i bakgrunden är 1600-talets lina. I fonden syns Norrgården i Övre Ullstämme. Ladugården är numera häststall. Foto från NV av Alf Ericsson. U4704:3.

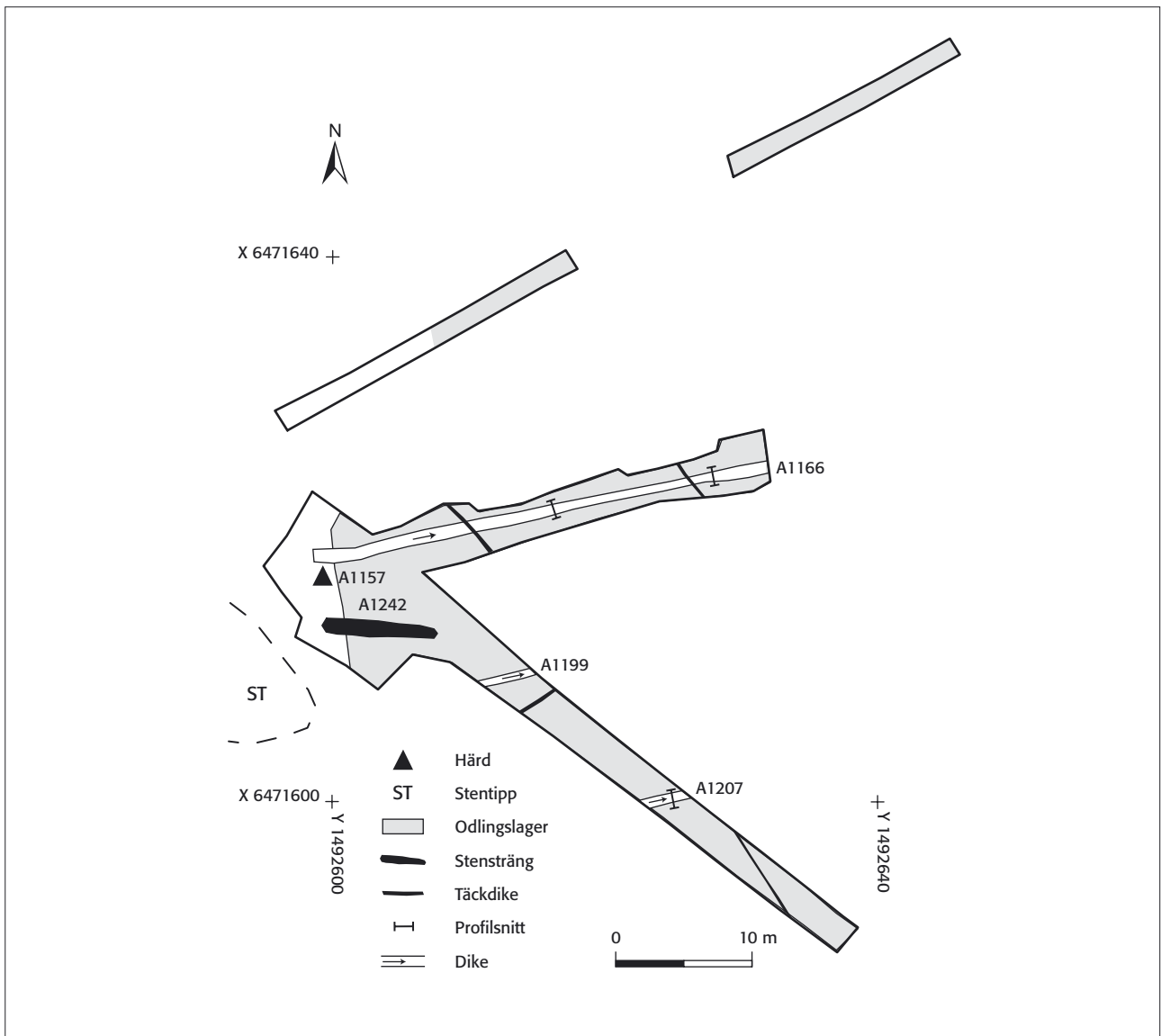

Fig 17. Plan över åkerdelen i Objekt VIII. Skala 1:500.

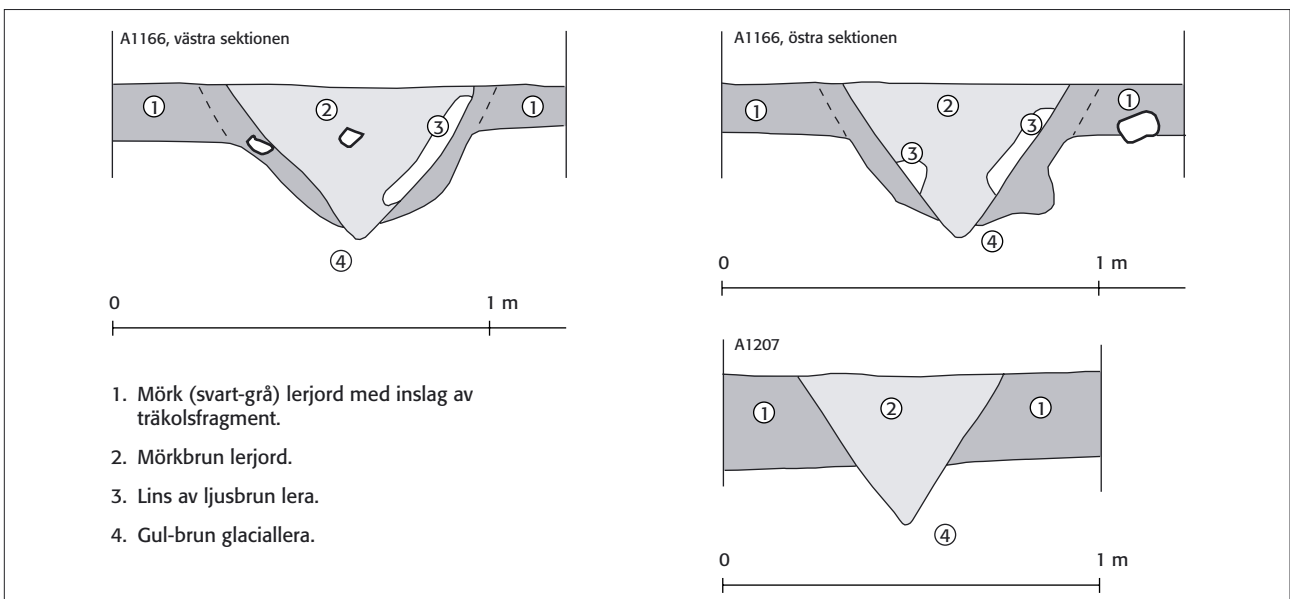

Fig 18. Sektioner genom diken i Objekt VIII. Skala 1:20.

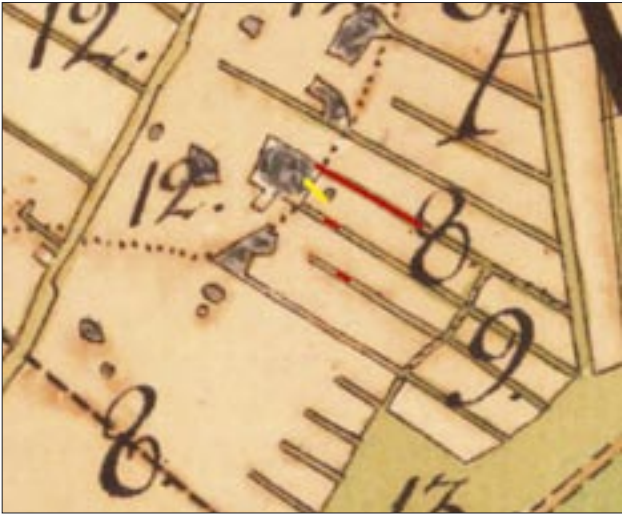

Fig 19. Dikesindelad åkermark i västra gårdet med undersökta diken rödmarkerade. En stensträng (tegbegränsning) som sammanfaller med ett röjningsröse på kartan är gulmarkerad. Utdrag ur storskifteskartan över Ullstämman från 1766.

lagret var mycket fuktigt (vattenmättat) och delvis bidrog till dess mörka färg. I de schakt som togs upp syntes tre parallella diken (A1166, 1199, 1207). Dessa avtecknade som ljusa band mot den mörka lerjorden. De var igenfyllda med samma slags material som i ploggången.

Dikena undersöktes med tre profilsnitt (fig 18). Två av dessa gjordes i A1166 och visar på två faser. Den äldre utgörs av ett dike med rundad botten och den yngre av ett med spetsig botten. Sektionen genom A1207 hade däremot bara en fas (spetsig profil).

De framgrävda dikena sammanfaller helt med dem på storskifteskartan från 1766 (fig 19) och delvis med dem på kartan från 1697. Skillnaden är att dikena på den äldre kartan inte är dragna lika långt upp i slänten som på den yngre. Sektionen genom A1207 ligger inom en del som har tillkommit någon gång mellan de båda kartornas upprät-

tande. Vi kan därför dra slutsatsen att dikena på 1600-talet hade rundad botten och att diken med spetsig botten först grävdes under 1700-talet. Avståndet mellan dikena är knappt 11 meter, vilket motsvarar 4 stänger eller 20 alnar (10,78 meter) räknat på den medeltida östgötaalnen om 0,539 meter. Eller annorlunda uttryckt; jorden mellan dikena motsvarar 2 attungar i byamål. Dikena kan därför antas vara av medeltida ursprung. *Av stort intresse är att dikesindelningen inte är identisk med tegskiftet.* Att en stensträng (A1242) ligger mitt emellan två av dikena visar att den har ingått i en begränsning mellan två tegar, vilka således är 2 stänger breda, motsvarande en attung jord. På platsen för stensträngen är ett röjningsröse utsatt på storskifteskartan. Det bör vara en över åkerytan uppskjutande del av stensträngen.

Nära stensträngen tar boplatsen vid. Redan vid utredningen framkom där en härd (A1157) strax väster om utbredningen för det mörka odlingslagret. Det senare grävdes till botten i schakten. Inga underliggande lämningar framkom.

Boplatsdelen

På en avsats i sydsluttande åkermark (numera hästbete) finns lämningarna av en järnåldersboplats (fig 20). Den identifierades under föregående utredning och har avgränsats vid förundersökningen. Boplatsens utbredning uppgår till ca 80x70 meter (NV-SÖ). På ett underlag av morän med inslag av svallsand har sammanlagt 30 anläggningar påträffats vid de båda undersökningstillfällena (fig 21). Lämningarna utgörs av härdar, stolphål och olika slags gropar och mörkfärgningar. Dessutom finns bevarade kulturlager, varav ett innehåller rikligt med skärvsten och är minst 0,4 meter tjockt (A1806). Möjligen är det en stor avfallsgrop eller en igenfylld brunn. Fynd har gjorts av keramik, lerklining och järnföremål. Boplatsen har registrerats i FMIS som Landeryd 336.

Fig 20. Järnåldersboplatsen RAÄ 336 ligger på avsatsen hitom skogshöjden. Foto från SÖ av Alf Ericsson. U4704:4.

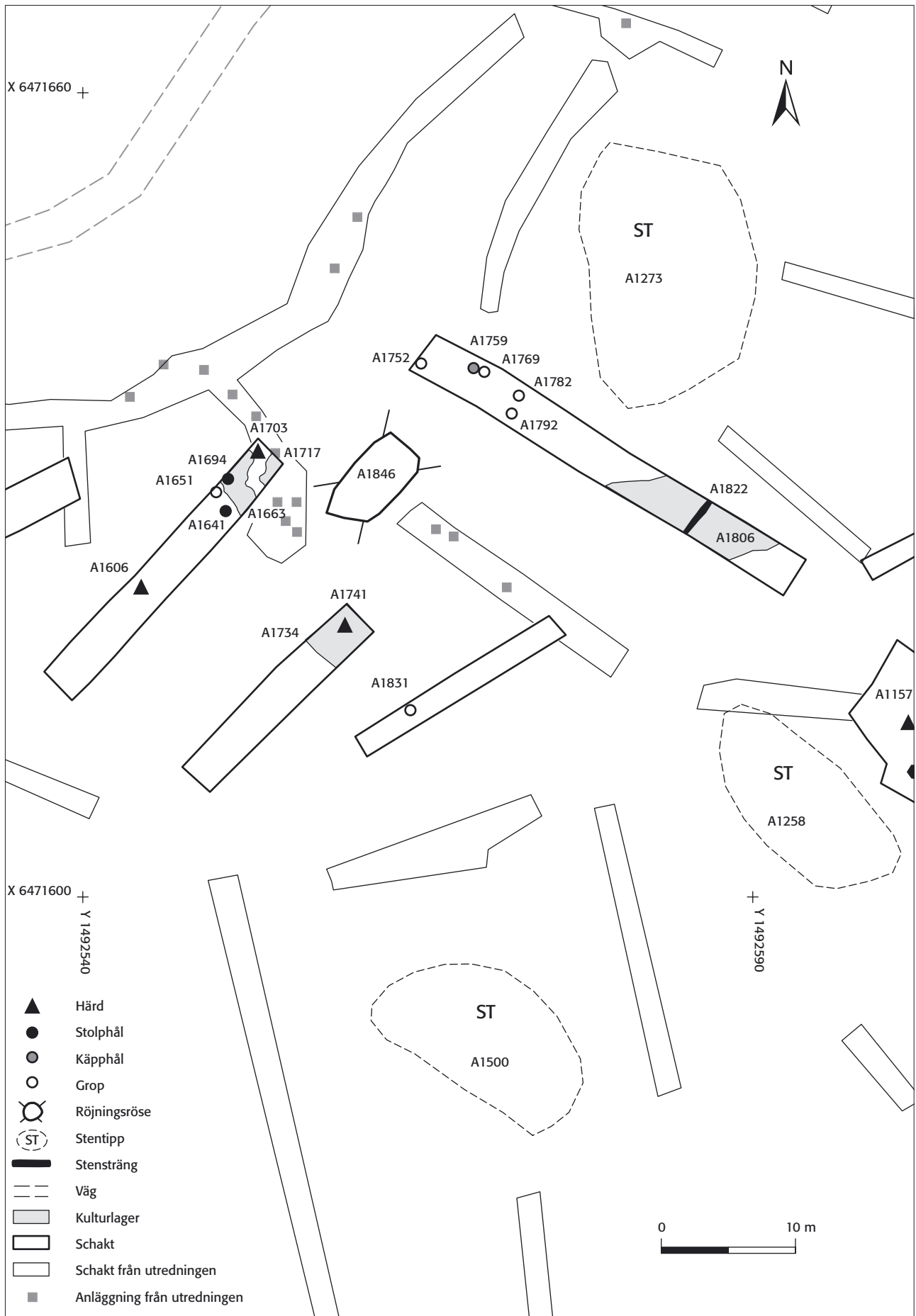

Fig 21. Plan över boplatzen RAÄ 336. Utredningens schakt och anläggningar är gråfärgade. Skala 1:400.

Träkol från tre anläggningar har genomgått ¹⁴C-analys. En härd (A1703) och ett litet stolphål/käpphål (A1759) har daterats till folkvandringstid (Ua-28089, Ua-28090), medan en härd (A1606) har daterats till förromersk järnålder (Ua-28088).

Att döma av det historiska kartmaterialet har området alltsedan 1697 brukats som åker. Mitt på boplaten finns ett röjningsröse (A1846) och i kanterna ligger tre stora stentippar (A1273, 1258, 1500). Stentipparna ligger alla på låga bergsklackar. En jämförelse med det historiska kartmaterialet visar att samtliga stentippar sammanfaller med impediment på kartan från 1697 och med berg på storskifteskartan från 1766.

Objekt IX

Området låter sig i topografiskt avseende underindelas i två delområden. Det norra utgörs av sydvästsluttande åkermark (lerjord) mellan en delvis moränklädd bergshöjd i norr och en annan i söder. Marken nyttjas nu för hästbete. På den södra höjden finns en rund röseliknande stensättning, två resta stenar och en älvkvarnsförekomst i fast berg (RAÅ 31). Fornlämningarna kan föras till äldre järnålder.

Det södra delområdet utgörs av svagt sydöstsluttande åkermark (nu hästbete) öster om kullen med fornlämningarna. Enligt de historiska kartorna har båda delområdena brukats som åker alltsedan sent 1600-tal. Vid utredningen registrerades en äldre vägsträckning utmed östra sidan av höjden med gravarna. Vägen är ca 55 meter lång (NNV-SSÖ) och 2 meter bred. Den är delvis av halvvägskarakter och ställvis kantad med stenar. En antagen fortsättning längre norrut måste dock avfärdas som ett landdike i östra kanten av den norra höjden.

I det norra delområdet konstaterades vid utredningen dels ett mörkt odlingslager under ploggången, dels några spridda anläggningar av boplatskaraktär (härd, stolphål & skärvstenssamling). Vid förundersökningen togs två ytor upp med grävmaskin (fig 22). Under ploggången fanns ett odlingslager av mörkfärgad (grå-svart) lerjord med inslag av tegelfragment och yngre rödgods. Lagret växte i mäktighet från ca 0,05 till 0,30 meter utmed sluttningen. Underlaget bestod av gul-brun glaciallera.

Den tidigare lokaliserade härden (A1563) grävdes fram på nytt och undersöktes. Den har registrerats i FMIS som Landeryd 345. En förkolnad bit av ek har ¹⁴C-daterats till

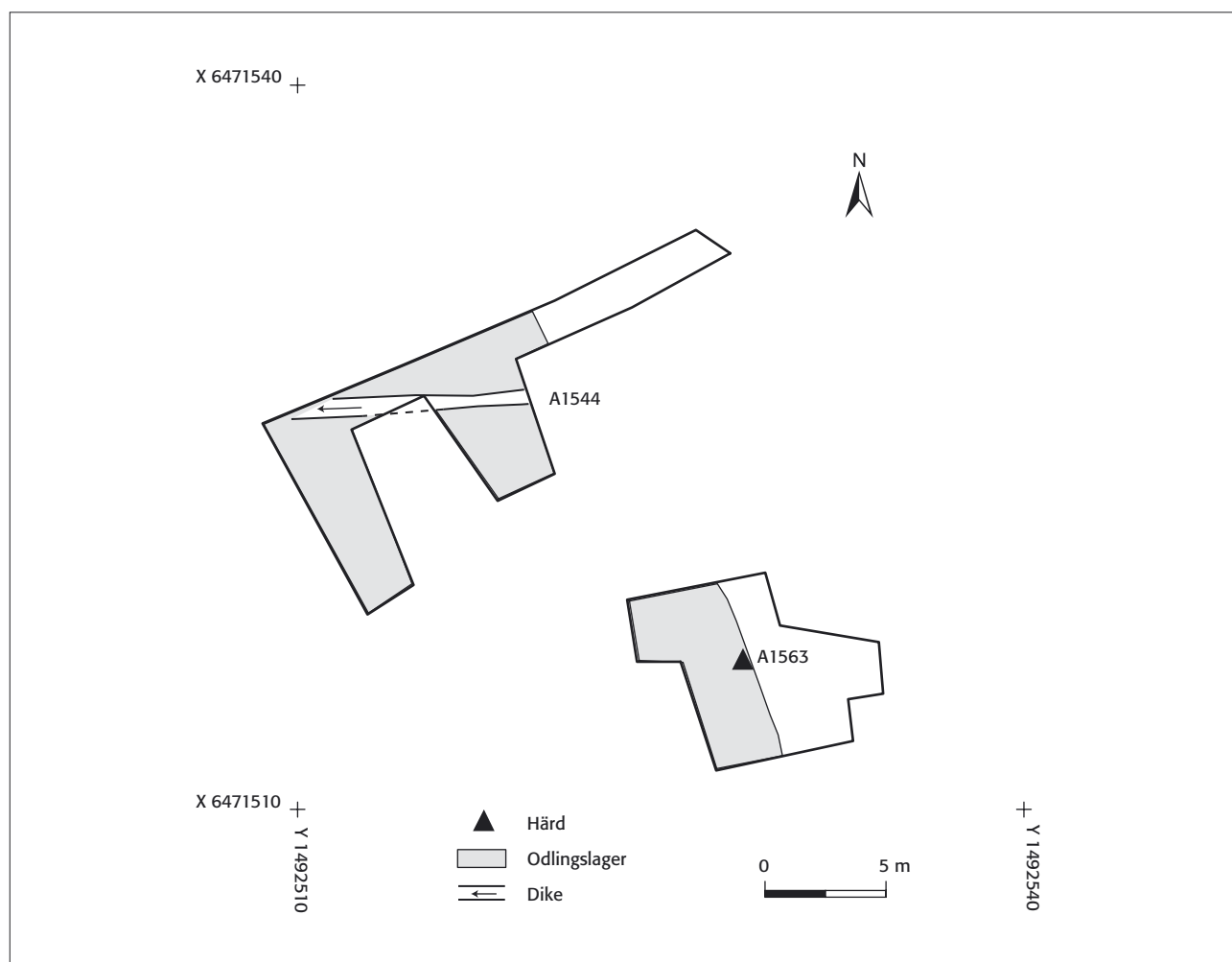

Fig 22. Plan över norra delen av Objekt IX. Skala 1:300.

äldre romersk järnålder (Ua-28087). Härden låg vid den övre kanten av det mörka odlingslagret som överlagrade den med ett tunt skikt.

Den skärvstenssamling och det stolphål som tidigare hade iakttagits kunde inte återfinnas. Däremot framträdde ett dike (A1544). Det var ca 0,5 meter brett och orienterat i öst-västlig riktning. Diket avtecknade sig tydligt som ett ljust stråk mot det omgivande mörka odlingslagret. Tydligt var det ifyllt med samma slags material som i ploggången. Diket återfinns på 1697 års karta över Ullstämman, storskifteskartan från 1766 och laga skifteskartan från 1841. Det öppna diket fylldes antagligen igen när åkern täckdikades i början av 1900-talet.

I det södra delområdet framkom vid utredningen en stenpackning drygt 5 meter öster om bergshöjdens fot. Packningens funktion gick då inte att avgöra. De alternativ som diskuterades var grav eller odlingsröse. Vid förundersökningen togs en större yta upp i anslutning till packningen som visade sig vara en stensatt vägsträcka (A1318). Den är ca 23 meter lång (NV-SÖ) och 3 meter bred (fig 23 & 24). Stenpackningen består av större stenar och block i kanterna och däremellan en fyllning av i regel mindre stenar.

En hästkosöm framkom vid grovrensning. Vägen överlagras av en stentipp (A1341) i sydöst. Drygt 6 meter åt sydost, på andra sidan stentippen, finns en trolig fortsättning på vägen i form av ytterligare en stenpackning (A1367). Den är ca 8 meter lång (N-S) och 2 meter bred och mindre väl-lagd än A1318. I söder överlagras den av ett röjningsröse (A1429). De båda stenpackningarna har registrerats i FMIS som Landeryd 344 (färdväg). I vägens tänkta fortsättning åt nordväst och sydöst togs sökschakt upp för att undersöka eventuella fortsättningar. Inga stenpackningar eller andra spår av vägar kunde iakttagas.

Strax öster om den södra vägsträckningen framkom två härdar (A1375, A1389) och en grop (A1400) inom en ca 4x2,5 meter stor yta. Dessa har registrerats i FMIS som Landeryd 341 (boplatsområde).

Förkolnade bitar av björk som plockades i ytan på härden A1375 har ¹⁴C-daterats till folkvandringstid (Ua-28086).

Ovan har två skilda färdvägar beskrivits, dels den uppe på bergshöjden med gravarna, dels den stensatta vid bergets fot. På kartan över Ullstämman från 1697 och storskifteskartan från 1766 finns inte dessa vägar utsatta. Däremot finns en väg utritad som löper ca 7 meter längre österut och

Fig 23. Den stensatta färdvägen A1318. Foto från SÖ av Alf Ericsson. U4704:5.

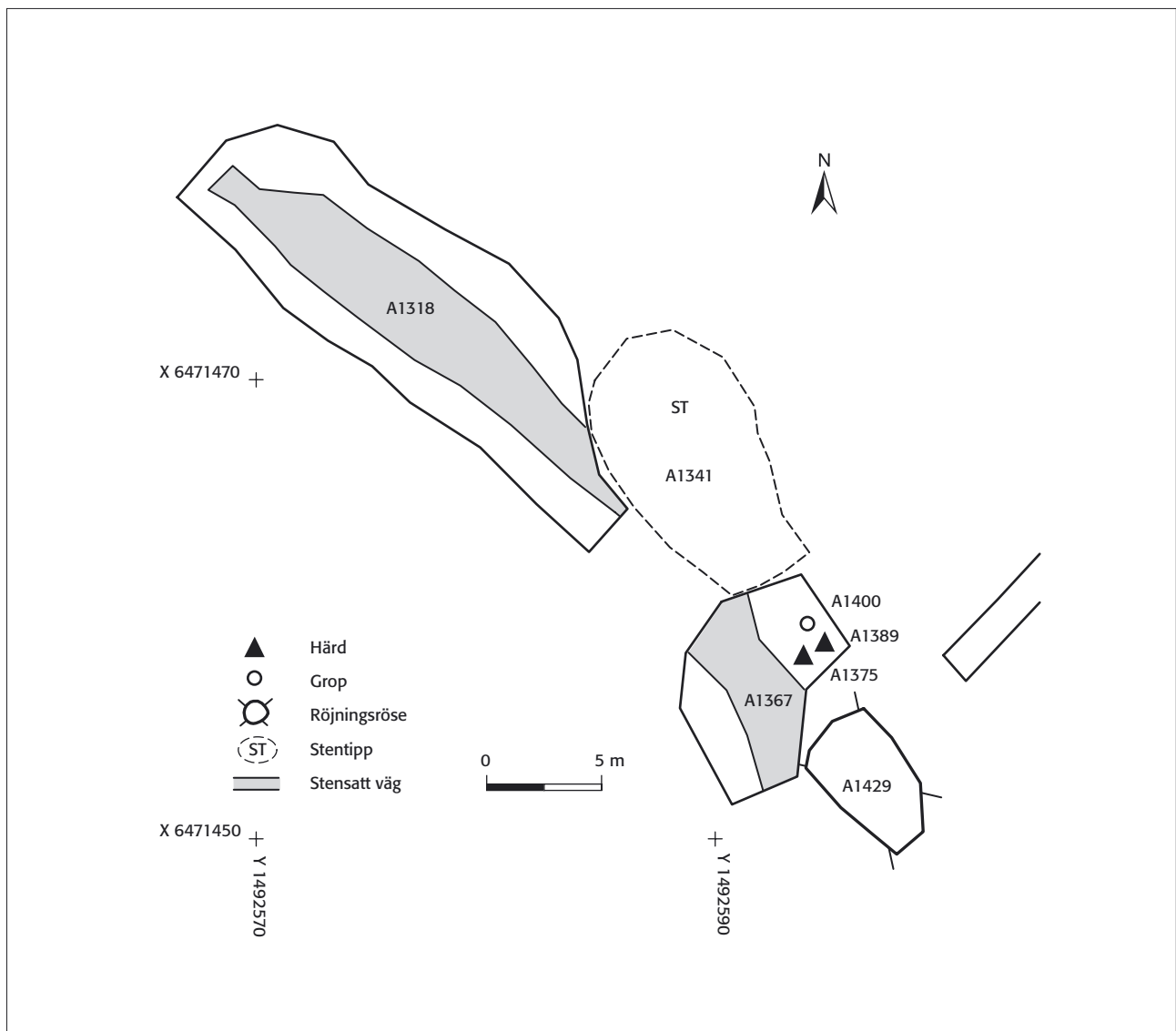

Fig 24. Plan över södra delen av Objekt IX. Skala 1:300.

som korsar en annan väg längre söderut vid vattendelarens lägsta punkt. Vägsträckningen kan idag skönjas som en svag förhöjning i markytan. Däremot framkom inga spår av den i sökschakten. Vägen ligger mellan två skilda teglag (med olika tegriktningar) i Ullstämmas västra åkergräde och följer den remsa obrukad mark som i Östgötalagen kallas bolstadsren (Byggningsbalken 4 & 6). Vägdragningen har tydligen styrts av agrara förhållanden.

På den ekonomiska kartan från 1947 finns ingen markering där den historiska vägen tidigare löpte. Däremot finns en väg markerad som sammanfaller med hålvägen på höjden med gravarna. Denna väg fortsätter som en stig på den norra bergshöjden där den ansluter till torpet Hagalund. I motsatt riktning ansluter den till Övre Ullstämman. Av allt att döma har det varit en liten brukningsväg som tjänat för smärre transporter mellan torpet och byn.

Samtliga vägsträckningar löper på den vattendelare som skiljer sänkan kring 1600-talets lunda i öster från dalgången kring Tinnerbäcken i väster. Den äldsta vägen är

antagligen den som slingrar sig fram i oduglig mark intill gravarna på höjden. Att vägen kantas av resta stenar är ett samband som är känt från andra platser och som pekar på ett ursprung i åtminstone äldre järnålder (Ericsson 2005b).

Den stensatta sträckan vid foten av höjden bör vara yngre. En datering till yngre järnålder är trolig. Den bör nämligen ha blivit avlöst av den från 1600-talet kända sträckningen och som sannolikt till sitt ursprung är medeltida. Läget mellan två teglag (parcellförband) talar för en sådan datering. Under 1900-talet har den här sträckningen fallit ur bruk varvid den äldsta sträckningen åter kommit till användning som en liten brukningsväg. Idag används den som ridstig.

Sammanfattningsvis går det att urskilja fyra generationer vägar. Inte bara de historiskt kända sträckningarna, utan också sannolikt de förhistoriska föregångarna har anslutit till vattendelarens lägsta punkt. Härifrån har vattenstånd och fuktighet kunnat kontrolleras i sänkan kring lundan. Detta måste ha varit en viktig plats i Ullstämman.

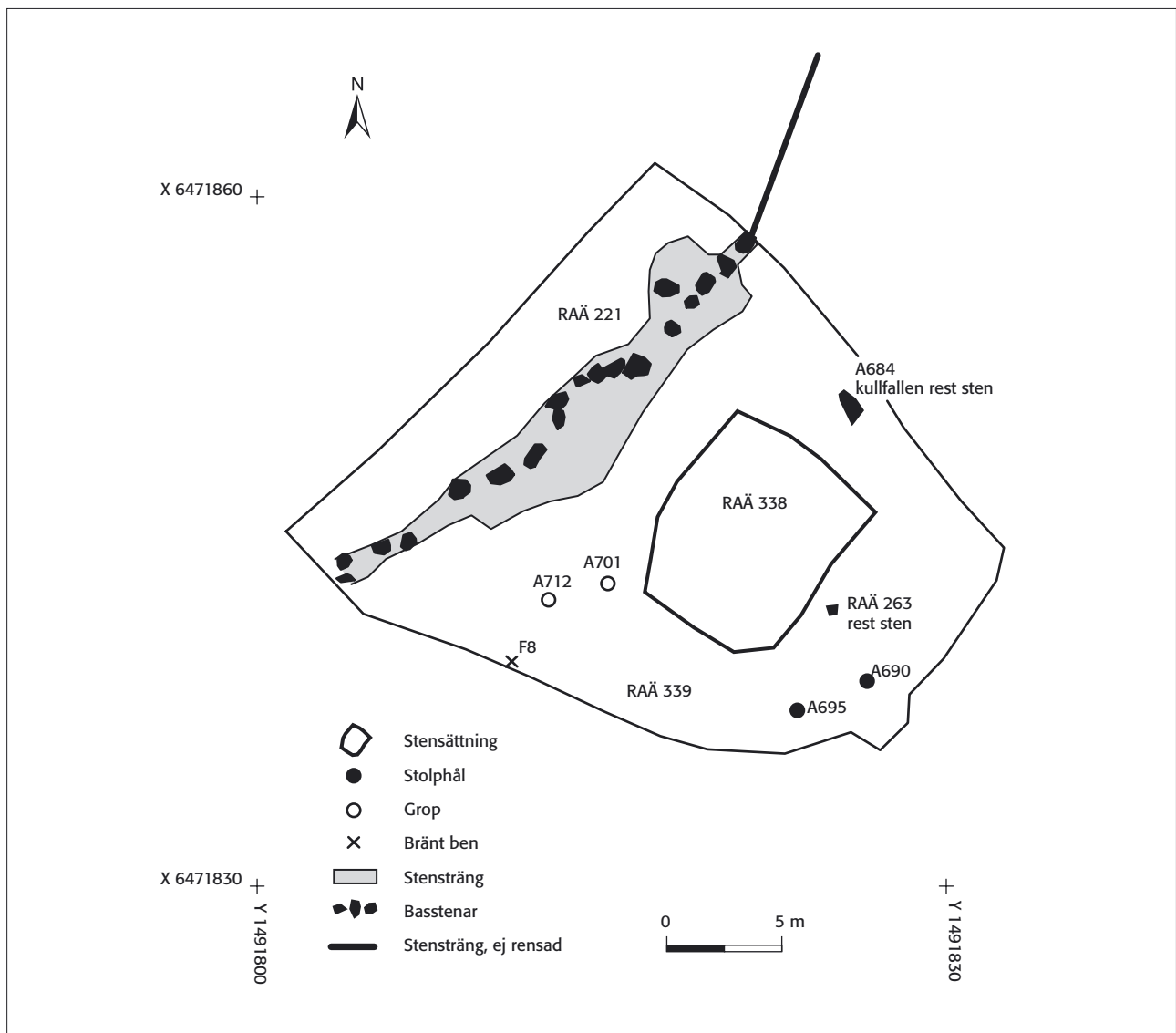

Fig 25. Plan över Objekt XII. Skala 1:300.

Objekt XII

Området är beläget i en trång dalgång med ett vattendrag (Tinnerbäcken) i botten och omgivande skogsklädda moränhöjder. Närmare bestämt utgörs det av en gräsbeväxt avsats i en sydvästsluttning som övergår från morän till silt och lera närmast bäckfåran. Historiskt sett tillhör området byn Blästad gamla ägor. Enligt den äldsta kartan över Blästad från 1721 ligger det i en samfälld beteshage som sträcker sig på båda sidor om bäcken. Även senare har området använts för bete. Drygt 50 meter åt nordväst finns på kartan från 1721 några små åkertäppor och beteshagar som går under namnet "Kåfwettäppan". På häradskartan från 1870 ligger där torpet Kofven som i senare tid skrivs Kåven.

I området ligger den södra änden av en lång stensträng (RAÄ 221) som huvudsakligen slingrar sig fram på den skogsklädda moränhöjden bland gravar och skärvstenshögar. Förutom stensträngen finns sedan tidigare också en rest sten (RAÄ 263) med en intilliggande stensamling av okänd karaktär registrerade på platsen.

Vid förundersökningen togs en ca 23x20 meter stor yta upp med grävmaskin kring de registrerade fornlämningarna (fig 25). Efter att grästorv och lösa jordlager avlägsnats visade sig den resta stenen vara 0,5 meter hög och ha 0,3–0,4 meter breda sidor. Stenen står stadigt i undergrunden.

När kanterna på den tidigare observerade stensamlingen rensades från grästorv och jord framträdde en närmast kvadratisk stensättning som är 8–9 meter stor (A667) (fig 26). Den har antydning till kantkedja av 0,5–1,0 meter stora stenar. Stenarna i den sydöstra sidan har antagligen varit kantställda (resta), vilket delvis synliga ställgropar indikerar. I sydöst finns en kullfallen meterstor hörnsten. Anläggningen är skadad av odling i sydväst där en del av stenpackningen saknas. De borttröjda stenarna har dumpats på den intilliggande stensträngen (RAÄ 221). Stensättningen har registrerats i FMIS som Landeryd 338. Strax nordöst om stensättningen ligger en sten med flata och jämna bredsidor som tidigare kan ha varit rest (A684). Den är 1,2 m lång, 0,70 m bred och 0,35 m tjock (vid basen).

Fig 26. Den kvadratiske stensättningen RAÄ 338 och till vänster i bild den lilla resta stenen RAÄ 263. I bakgrunden skimtar stensträngen RAÄ 221. Foto från NÖ av Alf Ericsson. U4704:6.

Nordväst om stensättningen är marken mycket stenig och någon skarp gräns kunde inte iakttagas mot den angränsande stensträngen (RAÄ 221). De sydligaste 23 metrarna rensades från jord. Denna del är 1–4 meter bred och består av 0,2–1,0 meter stora stenar. Trots att stensträngen är kraftigt störd av sentida odling syns en kringsspridd basrad av 0,7–1,0 m stora stenar. Sekundär röjningssten är upplagd på strängen i form av två rösen. Stensträngen har sannolikt varit en enkelmur med både ställda och lagda block i murbasen.

Söder om den kvadratiske stensättningen framkom fyra anläggningar av boplatstyp. Dessa utgjordes av två gropar (mörkfärgningar) och två stolphål med stenskonig. Den ena gropen (A701) hade brända djurben (nöt) och keramik i ytan. Dessutom gjordes ett lösfynd av brända ben (F8). Anläggningarna har registrerats i FMIS som Landeryd 339 (boplatsoområde).

Trots att ingen åkermark finns utsatt i modernt eller historiskt kartmaterial har området åtminstone tillfälligt varit odlad. Förutom de skador som finns på fornlämningarna talar också på dem dumpad röjningssten och fynd av en harvpinne och en hästsko för odling. Troligen har den utgått från torpet Kåven.

Objekt XIII

Det här objektet utgörs av en planerad bussgata, ca 260 meter lång, som är en förlängning av nuvarande Järnåldersgatan. Området, som inte ingick i den föregående utredningen 2005, utgörs av flack hagmark (morän) mellan ett högt berg i väster och en flack moränrygg i öster. Vegetationen består av gles lövskog, mestadels björk och asp samt enstaka tallar och granar. Området används som hästhage. På berget i väster finns ett stort gravfält med 13 runda stensättningar, tre kvadratiske stensättningar, en oregelbunden stensättning och tre resta stenar (RAÄ 30). Gravarna är inte synliga från området eftersom bergets östra sida är mycket brant. På moränryggen (NV–SÖ) i öster finns ett långsträckt gravfält som enligt FMIS består av en rund stensättning, fyra kvadratiske stensättningar och ett segment av en stensättning (RAÄ 29:1). Det senare är triangulärt och sannolikt resten av en kvadratisk stensättning. Den runda stensättningen kunde inte identifieras vid förundersökningen. Samtliga kvadrater har helt eller delvis bevarade kantkedjor samt en till fyra klumpformiga hörnstenar. Från bergssidan i väster löper en bågformad stensträng (RAÄ 29:2) över gravfältet och tillbaka till berget. Längre åt öster ligger ett bostadshus med anslutande ekonomibyggnader som ur-

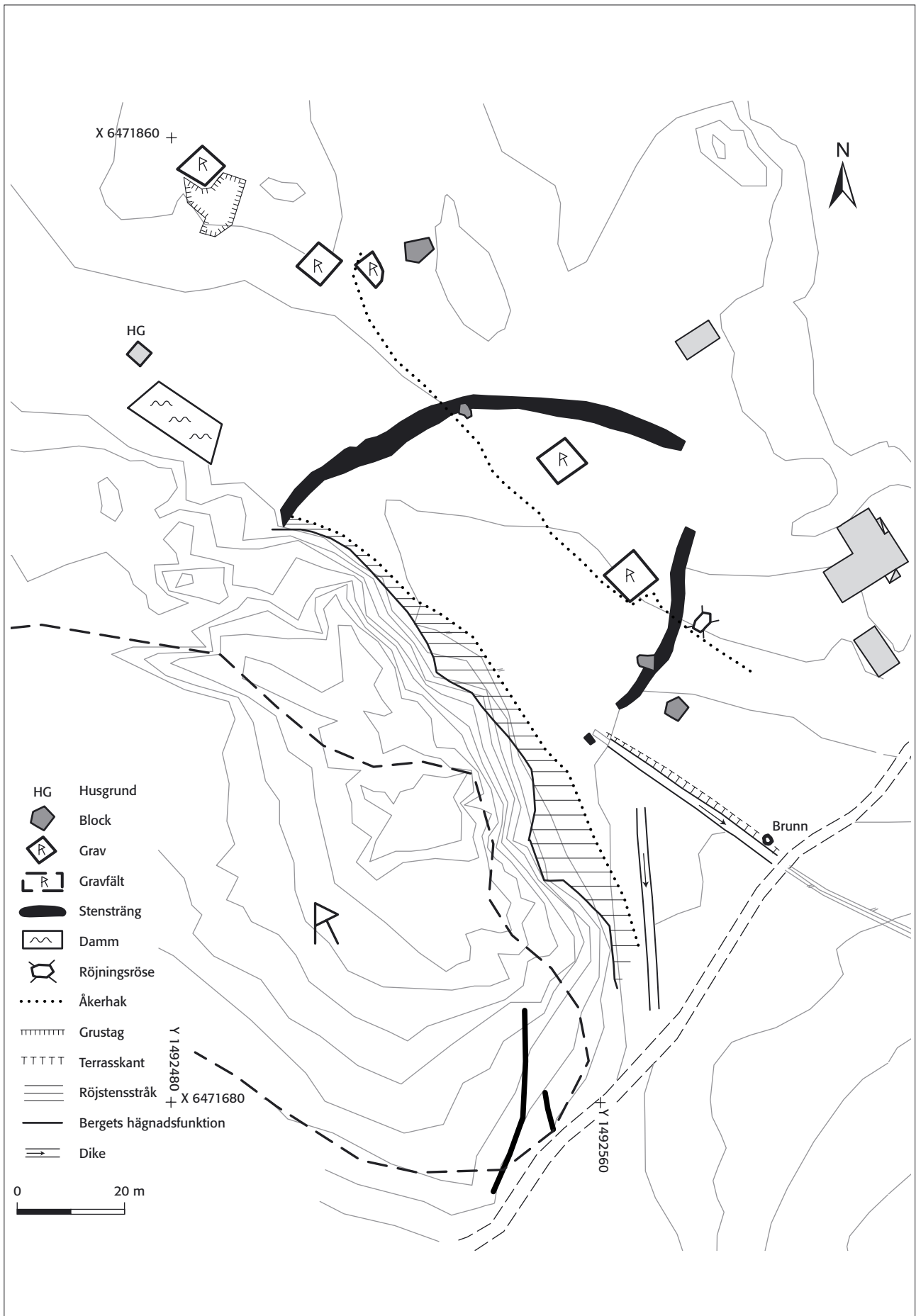

Fig 27. Detaljmätning av gravar och fossilt odlingslandskap i Objekt XIII. Skala 1:1000.

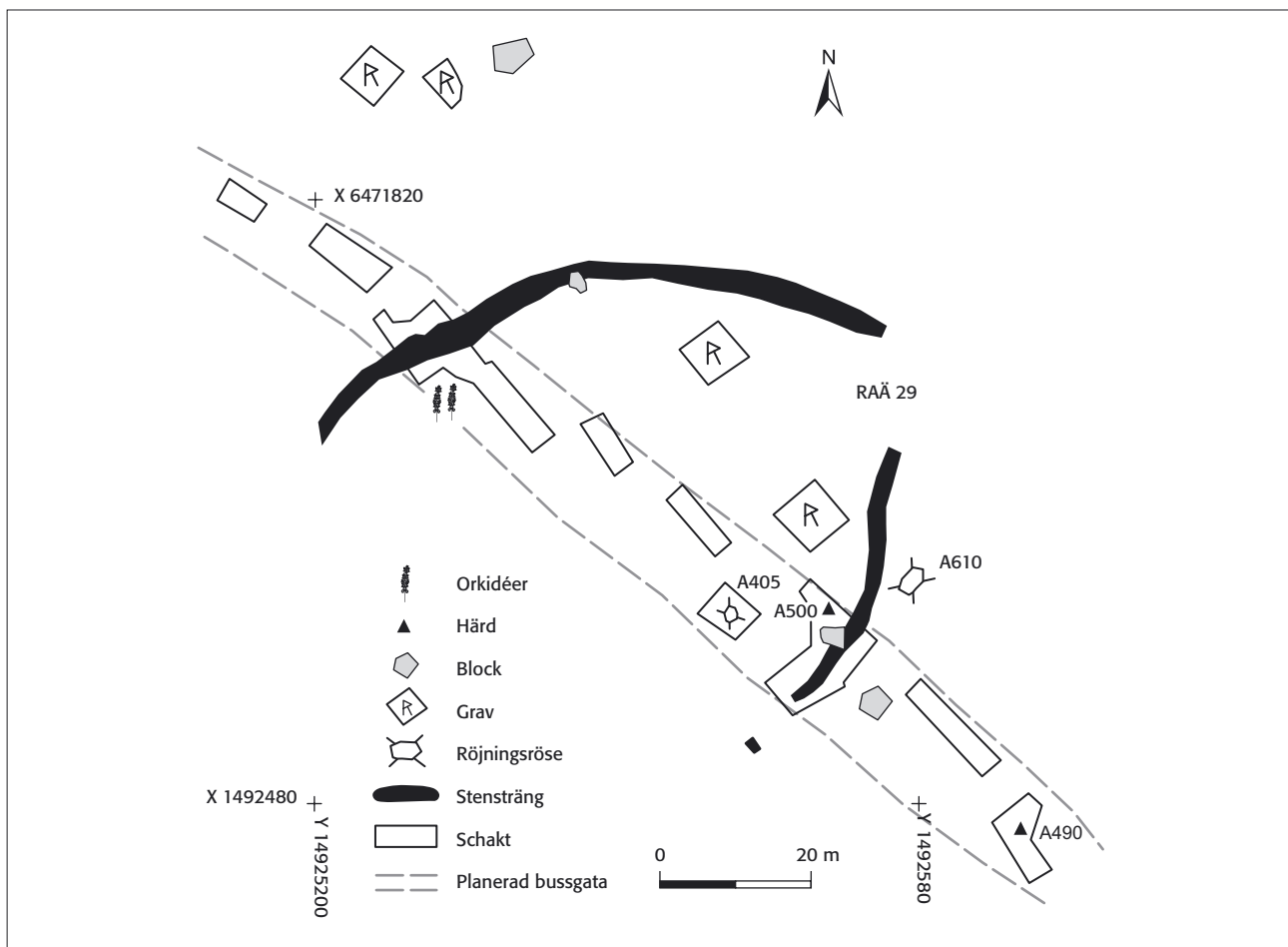

Fig 28. Plan över Objekt XII. Skala 1:1000.

sprungligen är en vid laga skiftet utflyttad gård från Nedre Ullstämman. I undersökningsområdets södra del finns rester av en tillhörande trädgård med gamla fruktträd och en syrenberså på ett stort stenblock. Där finns också enstensatt brunn och några diken. I områdets norra del ligger en husgrund av betong till en numera riven tvättstuga med tillhörande damm (grävd bassäng). Inom undersökningsområdet, strax söder om stensträngens norra arm, växer ett orkidébestånd (Jungfru Marie nycklar).

Enligt det historiska kartmaterialet ligger området i en beteshage tillhörande Nedre Ullstämman. År 1697 sägs att den merendels brukas till kalvhage och att där växer ”någon eke-, björk- och annan små löfskoug uppå”. Där den vederbörligen blir fredad blir det också någon lövtäkt. År 1766 kallas den Asphagen och förutom detta trädslag växer där björk och ek. Det finns med andra ord en minst 300-årig kontinuitet i växtlighet och markutnyttjande.

Området har detaljkarterats (fig 27). Förutom ovan nämnda företeelser syns på kartan också olika slags odlings-spår. Där finns två huvudsakligen parallella åkerhak (NV-SÖ) och ett röjningsröse (A610). Marken mellan åkerhaken är mycket jämn och i det närmaste stenfri. Särskilt gäller det för ytan inom den bågformade stensträngen. Det branta bergets naturliga hägnadsfunktion har också mätts in. En

skreva i branten är spärrad med tre knappt meterstora stenar. Tillsammans med stensträngen har bergssidan hägnat en ca 3200 m² stor yta. Stensträngen är sedan länge bortröjd i sydväst där en knappt 20 meter lång sträcka saknas med undantag för ett litet fragment. En yngre skada är en ca 15 meter lång sträcka som blivit bortröjd intill huset i öster någon gång efter Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1980.

Mellan bergets fot och åkerhaket finns ett stråk med stenar som är drygt 100 meter långt och 2–5 meter brett. Stenarna är delvis övertorvade och ligger djupt i marken. Sannolikt rör det sig om ett upplägg av röjningssten från intilliggande odlingar. Liknande röjstensstråk är kända från Tinnerö.

Inom sträckan för den planerade bussgatan togs en rad med schakt upp (fig 9 & 28). Nordväst om den rivna tvättstugan är terrängen annorlunda än den ovan beskrivna och består av blockrik moränmark med barrskog. Sandig-moig morän finns där direkt under ett tunt ytskikt med förna och humus. Åt sydöst vidtar den lövskogsbeväxta hagmarken. Under ett tunt torvskikt finns där i regel ett närmast stenfritt jordlager av humös sand eller mo som i regel är 0,10 meter tjockt. Underlaget utgörs av sandig-moig morän, ställvis med inslag av mjåla. Att de båda schakten längst i

söder grävdes i sentida åkermark framgår av en terrasskant och ett dike. Jorden var där något tjockare och innehöll enstaka tegelfragment. Frågan är om jorden längre åt norr också, åtminstone tidvis har varit odlad.

Indikationer på äldre odling i hagmarken är de båda åkerhaken, röjstensstråket vid bergets fot och ett röjningsröse (A610). Ännu ett indicium är det röjningsröse (A405) som framkom i ett av schakten. Röjningsröset har registrerats i FMIS som Landeryd 342. Även stensträngen har skador som tyder på odling (se nedan). Odling har av allt att döma bedrivits i området efter det att hägnadsmuren förfallit till stensträng. Röjstensstråket utmed bergets fot ger ett betydligt äldre intryck och skulle kunna vara från järnåldern.

I det schakt som grävdes över stensträngens norra arm är den 3,5–4 meter bred och består av 0,2–0,8 meter stora stenar (fig 29). En basrad av 0,6–0,8 meter stora stenar kunde urskiljas i det i övrigt homogena materialet. Kanterna är ofta distinkta mot den omgivande stenfria marken och förefaller att vara tilljämna. Mindre röjstenar, i regel 0,10 meter, är upplagda i kanterna. Stensträngen är skadad i södra kanten, sannolikt av odling, där en del av packningen saknas.

I den södra armen ligger ett stort block. Nordöst om blocket finns en tydlig basrad av 0,6–0,9 meter stora stenar. Sydväst om blocket rensades strängen varvid det framgick att den är bortplockad utmed en ca 4 meter lång sträcka. I markytan kvarligger underkilning av 0,1–0,2 meter stora stenar. De bortröjda basstenarna ligger upplagda längre åt sydväst. Strängen har där sekundärt blivit dubbelradig. Det preliminära intrycket är att stensträngen har varit en enkelmur med lagd murbas.

I schakten framkom två härdar. Den ena (A490) har registrerats i FMIS som Landeryd 343 och den andra (A500) som Landeryd 334. En förkolnad bit av ek från A490 har daterats till förromersk järnålder (Ua-28084). I den andra härden hade man eldat med granved. Där fanns också en järnspik (F18). Träkolet har inte ¹⁴C-analyserats, men trädslaget och järnspiken pekar på en medeltida eller yngre datering.

Sammanfattningsvis finns det lämningar i området från äldre järnålder (stenhågnaden och en härd). Trots att marken enligt det historiska kartmaterialet använts för bete syns odlingsspår i terrängen. Dessa är möjligen också från äldre järnålder, men helt klart även från yngre tider.

Fig 29. Delvis framrensad stensträng (RAÄ 29:2). Foto från SV av Alf Ericsson. U4704:7.

Analyser

Vedart

Vedartsbestämningarna är gjorda av Ulf Strucke (RAÄ, UV Mitt), och redovisas i bilaga 3. Totalt har 10 prover analyserats. Följande sju arter har identifierats; al, asp, björk, ek, en, gran och salix sp. Vanligast är ek följt av björk, medan övriga träslag endast finns i enstaka exemplar. Eftersom det med ett undantag bara är ved från härdar som analyserats visar fördelningen att ek var ett vanligt bränsle under järnåldern, dvs. den tid härdarna är ifrån. Ovanstående information är en bieffekt av vedartsanalysens huvudsyfte att välja ut lämpliga prover för ¹⁴C-analys, dvs prover med hög kvalitet och låg egenålder.

¹⁴C-analys

Totalt har nio kolprover analyserats vid Ångströmlaboratoriets tandemlaboratorium vid Uppsala universitet. Resultatet redovisas dels i tabellform med BP-värde och kalibrerade värden inom både ett och två sigma (bilaga 4), dels i diagramform (fig 30). Alla prover utom ett är insamlade i härdar. Samtliga dateringar faller inom järnåldern, men med klar tyngdpunkt i periodens äldre del, dvs före 500-talet och den då inledda reorganisationen av bebyggelse och markanvändning. Undantaget utgörs av den välbyggda och ensamliggande härden A948/RAÄ 340 i Objekt V som daterats till vikingatid.

Tre dateringar är från boplatsen RAÄ 336 i Objekt VIII. Förutom två härdar har också ett käpphål (mindre stolphål) daterats. En datering är från förromersk järnålder och de båda andra från sen romartid/folkvandringstid.

Övriga dateringar kommer från spridda härdar, dvs eldstäder som inte kan knytas till permanenta bosättningar. Fenomenet är typiskt för äldre järnålder (med början i yngre bronsålder) och olika tolkningar har diskuterats med anledning av att uppdragsarkeologin allt som oftast stöter på fenomenet (Petersson 2006).

Osteologi

Strax söder om den kvadratiska stensättningen i Objekt XII framkom en mörkfärgning (A701) med brända ben (F6) i ytan. Anläggningen har inte undersökts, men de synliga benen samlades in för artbestämning. Något längre söderut gjordes ett lösfynd av brända ben (F8). Benen har analyserats av osteolog Berit Sigvallius (RAÄ, UV mitt). Benen i A701 var av nötkreatur. Lösfyndet har inte kunnat bestämmas till art (bilaga 5).

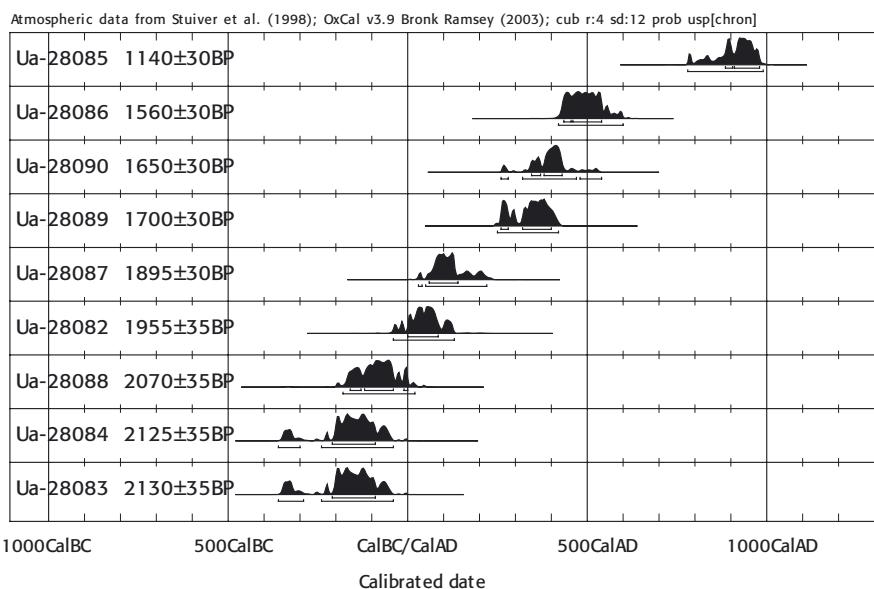

Fig 30. Kalibrerade ¹⁴C-dateringar.

Arkeologisk utredning, etapp 2

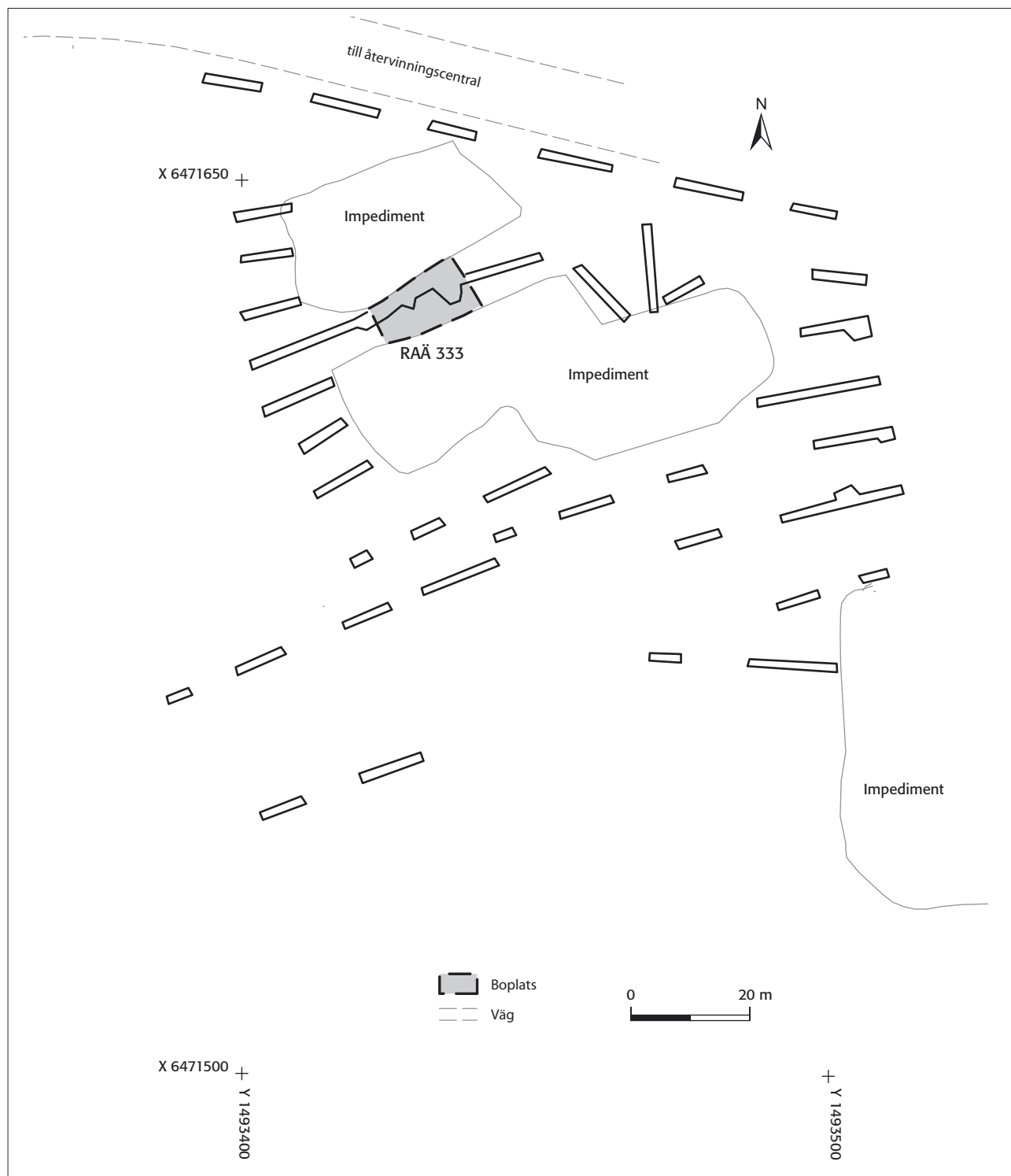

Fig 31. Plan över Objekt XIV öster om Brokindsleden. Skala 1:1000.

Det nya utredningsområdet Objekt XIV ligger på ömse sidor om Brokindsleden och är ca 380x330 meter stort (fig 8). Det rymmer mestadels brukad åkermark. Väster om trafikleden ansluter området till en stensträng (RAÄ 19). I en östsluttning intill vägen mot Övre Ulstämman togs sökschakt upp som var tomma på anläggningar och fynd (fig 9). Öster om Brokindsleden ligger i anslutning till en avsats ovanför en västsluttning några mindre och ett större impediment. Denna avsats bedömdes vid besiktning i april 2006 vara ett potentiellt boplatssläge. Ett flertal sökschakt togs upp varvid en mindre boplatsskulle lokaliserades (fig 31).

Boplatsen är ca 20x10 m stor (VSV-ONO) och ligger mellan två impediment. På dessa finns rikligt med påförd röjningssten och block. Enligt 1697 års karta över Ullstämman var markanvändningen densamma som idag, dvs åker.

Något öster om boplatsen blottades ett källsprång vid avschaktning intill det södra impedimentet.

Boplatslämningarna utgörs av två härdar, ett stolphål, sju gropar (mörkfärgningar) och en koncentration med bränd lera. Dessutom finns ett kulturlager med okänd utbredning (fig 32). Flertalet av mörkfärgningarna har träkol och bränd lera i ytan och kan vara stolphål. Härdarna innehåller skärvsten och rikligt med träkol. De möjliga stolphålen ligger samlade i boplatsens östra del i anslutning till en drygt 3 meter lång rad med stenar (N-S). Möjligen finns här resterna av en byggnad. Marken är här i övrigt fri från stenar till skillnad från boplatsens västra del, där härdarna och koncentrationen med bränd lera ligger. Boplatssområdet har registrerats i FMIS som Landeryd 333.

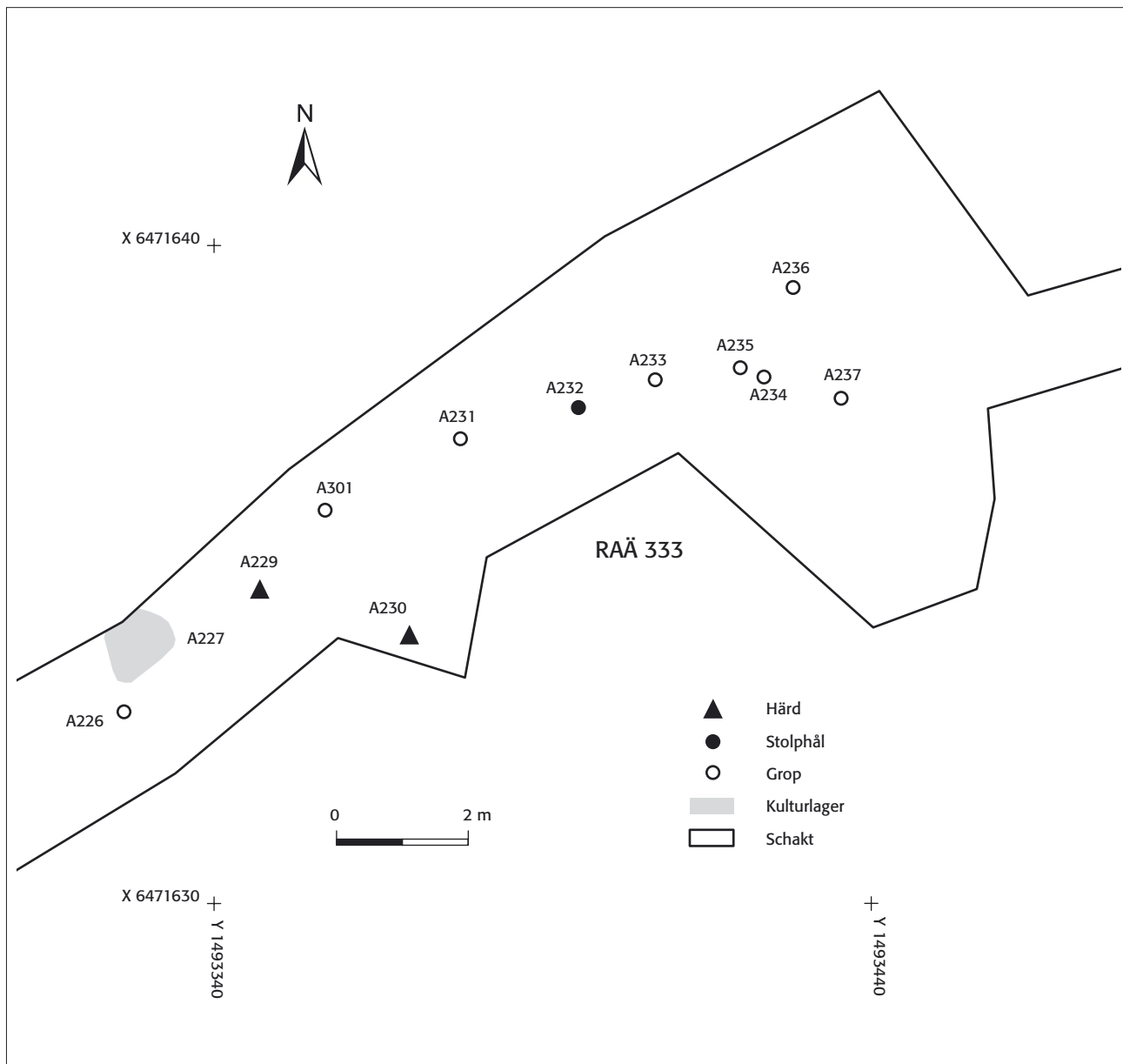

Fig 32. Plan över boplatsen RAÄ 333. Skala 1:100.

Odlingslager under ploggången

Under ploggången av brun lerjord finns på flera platser ett mörkfärgat odlingslager av grå-svart lerjord som i sin tur vilar på en undergrund av gul-brun (glacial) lera. Fenomenet uppmärksammades under föregående utredning och flera möjliga orsaker till lagrens uppkomst diskuterades, utan att något definitivt svar kunde ges (Nilsson 2006, s 19). Det framhölls att den stratigrafiska relationen till härdar eller andra anläggningar borde undersökas närmare för att er-hålla relativa dateringar av lagrens tillkomst.

Inom Obj V, VI, VII samt VIII och IX finns mörkfärgade odlingslager som på nytt har undersökts. Odlingslagren finns i liknande terrängsituationer; västsluttning mot Tinnerbäcken (Obj V & IX), sydsluttning mot sänkan norr om Övre Ullstämman (Obj VIII), svag norrs sluttning nära Norrgårdens byggnadstomt (Obj VI) samt svag sydsluttning intill ett förhistoriskt boplatsoområde (Obj VII) söder om Nedre Ullstämman. I samtliga fall rör det sig om på 1600-talet brukad åkermark (möjligen med undantag för Objekt VII). Troligen har jorden brukats alltsedan äldre medeltid och kanske ännu tidigare. Av vikt att notera är också att lagren har framkommit nära bebyggelsen i Övre och Nedre Ullstämman. Inom de mer perifera Objekten XII och XIV saknades mörka odlingslager.

På samliga platser avtecknade sig odlingslagret tydligt under ploggången. Det svart-gråa lagret innehåller av allt att döma sot. Små fragment av träkol (kolstänk) var mer eller mindre vanligt förekommande. Om färgningar i åkerjord kan generellt sägas att humus drar mot brunt och sot mot grått. Däremot finns inga tydliga spår av boplatsterial med undantag för några enstaka skärvstenar och små bitar bränd lera. Observationerna pekar på att lagren inte innehåller bortodlade (förhistoriska) boplatser. Däremot var små fragment av tegel, och i viss mån yngre rödgods,

vanligt förekommande och sådana fanns ända ner mot botten. De avtäckta odlingslagren schaktades bort helt eller delvis. I tre fall (Objekt V, VI och IX) framkom härdar under dem. Härden i Objekt V är yngst och har daterats till vikingatid. Detta torde utgöra en TPQ-datering för lagrets tillkomst.

Odlingslagren var i regel 0,20–0,30 meter tjocka. Successivt tunnades de ut uppåt sluttningarna och blev mäktigare i motsatt riktning. Högst upp i åkern saknades de ofta helt utmed en ca 20 meter bred zon. Det tjockaste lagret fanns i Objekt VI och var som mest 0,5 meter. Lagrets mäktighet är antagligen en kombination av att marken är skålformad och att diken strålat samman i lagrets centrala delar.

De mörka odlingslagren har successivt blivit tjockare till följd av brukningserosion (Ericsson & Franzén 2005, s 128). När åkerjord transporteras nedför en sluttning kommer den successivt att växa till i mäktighet mot botten av dalgången. När tjockleken överskrider ploggången kommer äldre åkerjord att ligga kvar under den bearbetade jorden. Högre upp i sluttningen, nära bergs- och moränhöjder, finns däremot inget äldre odlingslager bevarat. Dessa högre partier har också varit odlade i äldre tid, men eftersom plogen där skurit ner i den naturliga undergrunden finns inga äldre lager bevarade. Teoretiskt kan förhistoriska boplatser raderas ut i sådana lägen, men det ringa inslaget av boplatsterial i odlingslagren talar inte för att så är fallet i Ullstämman. Istället kan inslaget av sot och kol förklaras med att hushållsavfall har ingått i gödselgivorna på de centrala delarna av åkergårderna under kanske närmare ett millennium. Vedaska som gödningsmedel förekom redan under antiken och har i vårt land varit känt åtminstone sedan järnåldern.

Förmedling och ett guldfynd

Många använder idag Ullstämman för rekreation och fritid. Förutom två häststall finns där flera promenadvägar. Behovet av information bedömdes som stort. En enkel folder med en kort presentation av den arkeologiska förundersökningen togs därför fram av UV Öst. Foldern distribuerades till närboende och delades ut på plats till intresserade besökare. En särskild informationsdag anordnades den 17 augusti med två välbesökta visningar, en på förmiddagen och en på kvällen. Såväl allmänhet som tjänstemän från Linköpings kommun slöt upp för att ta del av de arkeologiska resultaten och ströva genom det fornlämningsrika landskapet. Samma dag var en artikel om undersökningarna införd i Östgöta Correspondenten.

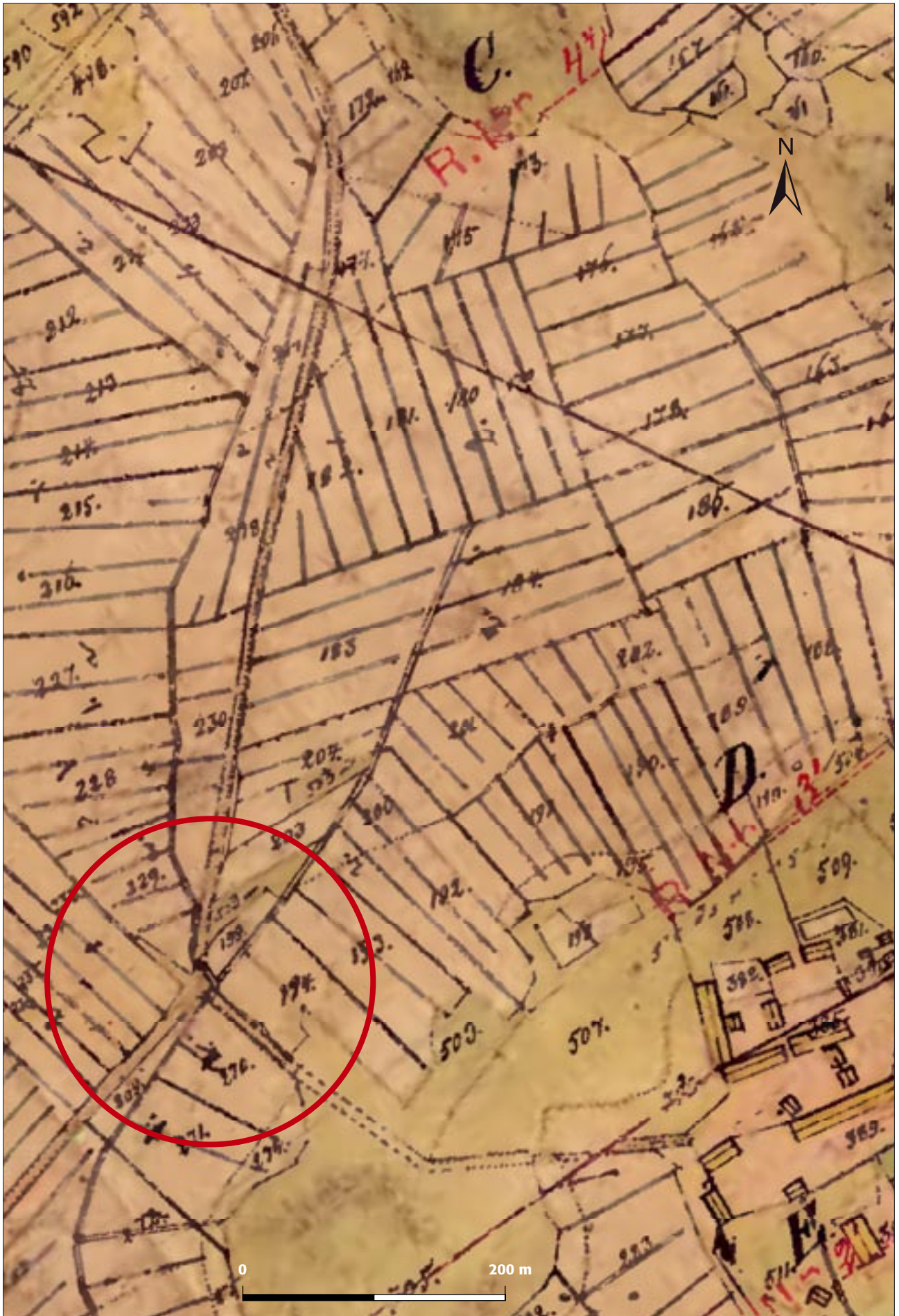
På kvällsvisningen den 17 augusti hade en besökare med sig dels två lösfynd från Ullstämman, dels en nedskrivna berättelse om ett guldfynd som gjordes i slutet av 1800-talet. Lösfynden utgörs av enkel skafthålsyx av porfyr med trolig datering till yngre bronsålder samt en sländtrissa av bränd lera. De exakta fyndplatserna är okända. Fynden finns beskrivna i bilaga 6. Guldfyndet ska ha gjorts en höstdag 1897 vid plöjning i den periodvis översvämmade sänkan norr om Övre Ullstämman (fig 3). Det bestod av en ”rätt stor och tung” ring som inlöstes mot ett dussin matsilver hos en guldsmed i Linköping. Hela fyndberättelsen finns återgiven i bilaga 7. Ovanstående språkvetenskapliga utredning av namnet *Ullstämman* pekar på att den periodvis vattenfyllda sänkan är det landskapselement som ligger bakom ortnamnet.

Troligen rör det sig om ett skofferfynd från järnåldern och då snarast från romersk järnålder eller folkvandringstid. En känd offerplats med gulfynd från denna tid är Skedemosse på Öland (Hagberg 1967). Fyndplatsen kallas, som sagt, *linda* på kartan från 1697 och *lindvall* på storskifteskartan 1766. I den senare kartans beskrivning säger lantmätaren om lindvallen att den är sidländ, dvs vattensjuk, men att den skulle bli ”rätt skickelig till åker, då den blir väl genomdikad och wattnet gifwes utlopp”. Vi kan alltså sluta oss till att sänkan vid denna tid ännu var slättermark och att den saknade utlopp. Notabelt är att torvtäkt har bedrivits på två platser i kanten av sänkan (nr 14 på fig 5). Att det finns ytligt grundvatten i sänkan kunde konstateras den heta och torra sommaren 2006 då vatten sipprade upp ur undergrunden i de schakt som dogs på norra sidan, dvs i Objekt VIII.

På laga skifteskartan från 1841 är sänkan uppodlad och utdikad. Ett stort utfallsdike har anordnats från mitten av sänkan till den lägsta punkten på vattendelaren vid vägmötet. Ett genombrott måste ha gjorts här eftersom utloppet ansluter till ett dike i samma riktning på andra sidan (fig 33). Vid den här tiden förefaller vägen mot nordväst vara ur bruk, men lägg märke till den stump som finns markerad vid vägmötet. Kan det vara en vägbank eller någon annan konstruktion som lantmätaren ritat ut? Troligen är det platsen för det dämme som ortnamnet berättar om.

Fig 33. Den utdikade sänkan norr om Ullstämman. Vägmötet och det anordnade utloppet är markerat med en röd ring. Utdrag ur laga skifteskartan över Ullstämman från 1841. Akt 05-LAN-43.

Åtgärdsförslag inför eventuella slut- och förundersökningar

Nedanstående bedömningar är gjorda av UV Öst. För alla slags ingrepp i fasta fornlämningar krävs särskilt tillstånd av länsstyrelsen i Östergötlands län.

En målsättning var att undersöka och ta bort fornlämningar av ringa omfattning inom ramen för förundersökningen. De **mörka odlingslager** som finns under ploggången i sluttningarna i åkermarken kring Övre och Nedre Ullstämarna har av allt att döma börjat avsättas med början under medeltid eller tidigare. Stratigrafiska relationer till daterade härदार talar för slutsatsen. Tillkomsten av lagren är resultatet av långvarig odling i sluttande åkermark där jord under århundraden förflyttats nedåt till följd av brukningserosion. Den mörka färgtonen beror antagligen på att det inte bara är kreatursgödsel som tillförts åkrarna utan också hushållsavfall från bebyggelsen. Odlingslagren finns överallt där dessa förutsättningar har funnits och vi ser ingen anledning att ytterligare studera fenomenet i något av de aktuella objekten. UV Öst bedömer det som orimligt att ge de vidsträckta odlingslagren status som fast fornlämning trots deras medeltida ursprung och att de har diken från samma tid.

- Målsättningen har också uppfyllts för **Objekt V** som har vidsträckta odlingslager, men där risken för att det ska finnas ytterligare fornlämningar än de som undersökts är mycket liten.
– Inga ytterligare åtgärder föreslås.
- Beträffande **Objekt VI** har den stensatta vägsträckan undersökts och tagits bort i sin helhet. Inom boplatsområdet **RAÄ 327** kan det finnas ytterligare anläggningar än de som undersökts, men trots att ett flertal schakt och ytor tagits upp har endast ett fåtal mestadels glest liggande anläggningar framkommit. Någon gård eller annan varaktig bosättning har inte funnits på platsen. Vi ser därför inga skäl att göra ytterligare undersökningar.
– Inga ytterligare åtgärder föreslås.
- **Objekt VII** kan delas in i två delar. I den södra i dagens åkermark har inga fornlämningar framkommit. Där emot har en härd påträffats norr om åkerkanten i anslutning till en skålgropshäll och en tidigare registrerad

boplatz (RAÄ 239). Skulle marken exploateras där bör en utvidgad arkeologisk förundersökning göras.

– **Arkeologisk förundersökning föreslås norr om åkermarken intill skålgropsförekomsten.**

- **Objekt VIII** rymmer en järnåldersboplatz (RAÄ 336). Boplatzen är tämligen omfattande och en slutundersökning kan lämna viktig information om hur en gård från denna tid har varit organiserad och vilka näringar som burit upp den.
– En slutundersökning föreslås inför planerad exploatering.
- **Objekt IX** ligger på en vattendelare där en färdväg lokaliserats i form av en stensatt vägsträcka (RAÄ 344). Den har preliminärt daterats till vikingatid och bör slutundersökas innan marken exploateras. Detsamma gäller för de lämningar av boplatstyp (RAÄ 341) som finns i vägens närhet.
– En slutundersökning föreslås inför planerad exploatering.
- Vägen RAÄ 344 har troligen anslutit till den **lägsta punkten på vattendelaren** där det åtminstone sedan 1600-talet funnits ett vägmöte. Från den här platsen har man kunnat reglera utflödet från sänkan i öster. På denna strategiska punkt har emellertid inga schakt tidigare grävts för att undersöka om det finns dolda konstruktioner under mark. En arkeologisk förundersökning vore önskvärd för att ge kunskap om eventuella förhistoriska färdvägar och fördämningar. Inget hindrar att dessa funktioner har samordnats i en och samma konstruktion. En grävningssats samordnas lämpligen med nedan föreslagna metalldetektorundersökning i sänkan.
– En arkeologisk förundersökning föreslås inför planerad exploatering.
- **Objekt XII** är en sammansatt lokal. Där finns gravmonument i form av en kvadratisk stensättning (RAÄ 338) med en flankerande rest sten (RAÄ 263), en stensträng (RAÄ 221) samt boplatzlämningar (RAÄ 339). En datering till äldre järnålder är trolig för samtliga fornlämningar. Kvadratiske stensättningar är utmärkande för

Ullstämman och på denna plats skulle en slutundersökning kunna bidra till ökad kunskap om gravtypen och dess sammanhang.

– En slutundersökning föreslås inför planerad exploatering.

- **Objekt XIII** (den planerade bussgatan) är en naturskön plats med möjlig månghundraårig kontinuitet som betesmark i gles lövskog. Här finns också odlingsspår från sannolikt vitt skilda tider och en bågformig stensträng av järnålderstyp (RAÄ 29). En slutundersökning bör inriktas på att närmare bestämma stensträngens ursprungliga konstruktion som stående mur. Dessutom kan ett försök göras att bestämma vilket markslag (bete, åker, äng) muren hägnat och, om möjligt, datera den.
– En slutundersökning föreslås inför planerad exploatering.

- **Objekt XIV** på östra sidan om Brokindsleden rymmer en liten förhistorisk boplats (RAÄ 333). Ett ingrepp där bör föregås av en arkeologisk förundersökning.

– En förundersökning föreslås inför fortsatt arbete.

- Slutligen är det önskvärt att genomsöka **sänkan** (1600-talets linda) norr om Övre Ullstämman med metalldetektor. Anledningen är det guldfynd som gjordes där i slutet av 1800-talet. Det kan inte uteslutas att ytterligare fynd kan göras i denna potentiella offerplats från järnåldern och som antagligen är en del av det topografiska och hydrologiska sammanhang som givit upphov till namnet *Ullstämman*.

– Arkeologisk förundersökning med hjälp av metalldetektor föreslås.

Referenser

Källor

Lantmäteristyrelsens kartarkiv (LMS):

- Blästad 1721. D90-8:1. Skattläggningsberedning och utmarksdelning av Sven Ryding.
- Ullstämma 1697. D61-25:1. Geometrisk avmätning av Nils Lundberg.
- Ullstämma 1766. D61-25:2. Storskifte av Johan Peter Tihl.
- Häradskartan 1870, koncept.
- Ekonomiska kartan Blästad 8F 4i från 1947.

Lantmäteriets kontor i Linköping:

- Ullstämma 1841. Laga skifte. Akt 05-LAN-43.

On line:

- Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev (SDhk): <http://www.ra.se/ra/diplomat.html>

Lantmäteriets kartsök och ortnamn:

- <http://www2.lantmateriet.se/ksos/index.html>

Muntlig uppgift

- Bo Stenberg, Stall Ullstämma Norrgård.

Litteratur

- Arrhenius, B. 1960. En vendeltida smyckeuppsättning. *Fornvännen* 55, s 65–91.
- Elgqvist, E. 1947. *Ullvi och Götevi. Studier rörande Göta-landskapens införlivande med Sveaväldet*. Lund.
- Elgqvist, E. 1955. *Ullvi och Ullinshov. Studier rörande ullkultens uppkomst och utbredning*. Lund.
- Ericsson, A. 2005a. Gränser och territoriella indelningar i Linköpingsbygden. En studie i medeltida geografi. I: Kaliff, A. & Tagesson, G. (red). *Liunga.Kupinga. Kulturhistoria och arkeologi i Linköping med omnejd*, s 167–203. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter. Linköping.
- Ericsson, A. 2005b. Fallos och resande. I: Goldhahn, J. (red). *Från sten till brons, Rapport från det 9e nordiska bronsålderssymposiet*, s 191–216. Göteborg.
- Ericsson, A. & Franzén, G. 2005. Hägnadsmurar och rydskogar. Stensträngsområdet söder Väderstads samhälle, delområde 1, 2, 3, 4 & 6. *Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, rapport 2005:70*. Linköping. http://hildebrand.raa.se/uv/publikationer/rapporter/ost/ro_2005.htm
- Göransson, S. 1988. Om alnen i Norden. Ett bidrag till den historiska metrologin I: *Saga och sed. Kungl Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1986*, s 21–70.
- Hagberg, U. E. 1967. *The archaeology of Skedemosse 1–2*. Stockholm.
- Helander, A. 2000. Övre Ullstämma. Arkeologisk förundersökning. *Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst rapport 2000:2*. Linköping.
- Hellberg, L. 1986. Hedendomens spår i uppländska ortnamn. *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1986*, s 40–71.
- Hellquist, E. 1903–1906. *Studier öfver de svenska sjönamnen deras härledning och historia*, 1–3. Stockholm.
- Helmfrid, S. 1962. *Östergötland "Västanstång". Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese*. Geografiska Annaler 44.
- Kardell, Ö. 2004. *Hägnadernas roll för jordbruket och byalaget 1640–1900*. Kungl Skogs- och Lantbruksakademien. Stockholm.
- Larsson, L. Z. 1994. Fördjupad översiktsplan Ullstämma-Sturefors. Arkeologisk utredning, etapp 1. *Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, UV Linköping rapport 1994:73*. Linköping.
- Montelius, O. 1903–05. Östergötland under hednatiden. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift, band 12*, s 1–34.
- Natur- och kulturmiljöer i Östergötland. Naturvårdsplan och kulturminnesprogram*. Länsstyrelsen i Östergötlands län. Linköping 1986.
- Nilsson, P. 2006. Ullstämma 5:1. Arkeologisk utredning, etapp 2. *Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst rapport 2006:13*. Linköping. http://hildebrand.raa.se/uv/publikationer/rapporter/ost/ro_2006.htm
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*, 18. *Ortnamnen i Bullarens härad*. Dialekt- och ortnamnsarkivet. Göteborg 1938.
- Oxenstierna, E. 1958. *Die ältere Eisenzeit in Östergötland*. Lidingö.
- Petersson, M. 2006. *Djurhållning och betesdrift. Djur, män-*

- niskor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder.* Linköping/Uppsala.
- Rygh, O. 1904. *Norske elvenavne.* Udgivne med tilføiede forklaringer af K. Rygh. Kristiania.
- Rääf, L. F. 1859. *Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötthland, 2. Ydre-målet eller folkdialekten i Ydre härad af Östergötthland.* Linköping.
- Ullstämman, Möjetorp och norra Sturefors. *Förslag till fördjupning av översiktsplanen.* Samrådshandling 2005-11-07. Linköpings kommun.
- Strid, J. P. 1987. Linköpingsbygdens ortnamn. I: Hellström, S. (red). *Linköpingsbygden.* Linköping.
- Strid, J. P. 2005. Ett forntida kultcentrum utanför Linköping. I: Kaliff, A. & Tagesson, G. (red). *Liunga.Kupinga. Kulturhistoria och arkeologi i Linköping med omnejd,* s 147–164. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter. Linköping.
- Vikstrand, P. 2001. *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen.* Uppsala.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-1778-2006.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-7489-06; 2006-05-10.

Projektnummer: 1520755.

Intrasisnummer: O2006076.

Undersökningstid: 2006-06-12 t o m 2006-08-16 (avbrott för semester 07-10 t o m 08-04).

Projektgrupp: Alf Ericsson (projektledare), Johan Stenvall och Per Nilsson.

Grävmaskinist: Robert Nilsson.

Läge: Ekonomiska kartans blad 8F 4i Blästad.

Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V.

Höjdsystem: RH 70.

Vedartsanalys: Ulf Strucke, Riksantikvarieämbetet, UV Mitt.

Osteologisk analys: Berit Sigvallius, Riksantikvarieämbetet, UV Mitt.

¹⁴C-analys: Ångströmlaboratoriet (Tandemlaboratoriet), Uppsala

Dokumentationshandlingar: Analysprotokoll för ¹⁴C, fältritningar och digitala foton med Unr 4704:1–7. har lämnats till Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i Stockholm.

Fynd: Fynden med nr 1–18 förvaras hos Riksantikvarieämbetet, UV Öst, i väntan på fyndfördelning.

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar

Objekt V

A948, RAÄ 340

Härd, rundad, 0,90x0,80 m stor och 0,20 m djup. Överst fanns en tät packning av skärviga och/eller skörbrända stenar, 0,05–0,15 m stora. Runt kanten låg ställvis rikligt med träkol. Härdens stenpackning var tvåskiktad. Den övre packningen låg i grå lera med ringa inslag av träkol. Den undre bestod i regel av 0,10–0,15 m stora stenar, varav några endast var ringa eldpåverkade. Den nedre packningen vilade i sotig lera med riklig förekomst av träkolsfragment. Härdens hade en plan bottenprofil och var nedgrävd i gul-brun lera. Undersökt och borttagen.

Fynd: F9 keramik.

Prov: PK957, Ua-28085

A958

Röjningsröse, rundat, 1,4x1,2 m stort och 0,2 m högt. Enskiktad packning av 0,05–0,20 m stora stenar. Vilade på gammal åkerjord av mörk lera. Beläget i NV kanten av ett dike (A968). Undersökt och borttagen.

A968

Dike, minst 14 m långt (NÖ–SV), 0,8 m brett och 0,2 m djupt. Fyllning av svagt mörkfärgad lera. Rundad bottenprofil. Avtecknade sig tydligt som ett ljust stråk mot det omgivande mörka odlingslagret. Delvis igenfyllt med stenar (A993). Undersökt i sektion.

A993

Stenrad, ca 6 m lång (NÖ–SV), bestående av en gles enkelrad med i regel 0,2–0,4 m stora stenar. Stenraden ligger i ett igenfyllt dike (A968). Undersökt och borttagen.

Rensfynd: Hästkosöm, ej tillvaratagen.

Objekt VI, östra delen

A279, RAÄ 335

Färdväg, stensatt, 23 m lång (NNV–SSÖ) och 1,0–1,8 m bred. Packningen bestod mestadels av tätt lagda 0,1–0,2 m stora stenar. I mellersta delen fanns ett vållagt avsnitt (1,5 m långt) av flata stenar, 0,3–0,4 m stora. Längst i norr fanns en välbevarad kantkonstruktion som bestod av en dubbel rad med 0,1–0,2 m stora stenar. I övrigt var kanterna ojämna och skadade av plogen. Vid rensning framkom två hästskor (F2 & 4) och en hästkosöm (F3). I södra delen korsades stenpackningen av ett sentida dike (A280). Stenpackningen var där bortplockad. Undersökt och borttagen.

Fynd: F2 hästsko, F3 hästkosöm, F4 hästsko.

A280

Dike med rester av hankärdesgård, >16 m långt och 0,4 m brett (NÖ–SV). Omkring 0,2–0,3 m djupt. I ytan syntes 5 störar och mellan dem liggande virke till gårdsel. Fyra störar stod parvis med ca 0,10 m lucka. En av dem hade stenskoning. Undersökt i sektion.

Objekt VI, östra delen, boplatsoområdet RAÄ 327

A266

Käpphål, runt, 0,30 m i diam och 0,10 m djupt. Skoning av skärvstenar, ca 0,05 m stora. Närmast U-formig profil. Nedgrävd i gulbrun lera. Undersökt och borttagen.

A267

Käpphål, runt, 0,20 m i diam och 0,10 m djupt. Skoning av skärvstenar, ca 0,05 m stora. Fyllning av mörkfärgad, sotig lera med inslag av träkol och bränd lera. Närmast U-formig profil. Nedgrävd i gulbrun lera. Undersökt och borttagen.

Prov: PK307.

A268

Grop, rund, 0,25 m i diam och 0,10 m djup. Skålad bottenprofil. Fyllning av sotig lera med inslag av träkol och små bitar bränd lera. Undersökt och borttagen.

A269

Käpphål, runt, 0,30 m i diam och 0,10 m djupt. Skoning av skärvstenar, ca 0,05 m stora. Närmast U-formig profil. Nedgrävd i gulbrun lera. Undersökt och borttagen.

A270

Grop, rund, 0,25 m i diam och 0,10 m djup. Skålad bottenprofil. Fyllning av sotig lera. Undersökt och borttagen.

A272

Grop, rund, 0,25 m i diam och 0,05 m djup. Skålad bottenprofil. Fyllning av sotig lera med träkol i botten. Undersökt och borttagen.

Objekt VI, västra delen

A293, RAÄ 337

Härd, rund, 0,40 m i diam och 0,10 m djup. Plan bottenprofil. Fyllning av sotig mo med inslag av träkol. Måttligt med skärvsten, ca 0,05 m stora. Belägen under ett mörkfärgat odlingslager (A303). Undersökt och borttagen.

Prov: PK 295, Ua-28082

A303

Odlingslager, ca 50x30 m stort (NV–SÖ) och 0,05–0,5 m tjockt, bestående av mörkfärgad (grå-svart) lera. Lagret var mäktigast i mitten och tunnade successivt ut mot kanterna. Tegelfragment fanns spritt i hela lagret, ända ner mot botten. Beläget under ploggången (0,20–0,30 m) i en skålformad yta i brukad åkermark mellan två bergsryggar. Östra kanten av odlingslagret överlagrade en härd (A293). Undersökt via sökschakt.

Objekt VII

A309, RAÄ 346

Härd, rund, 0,45 m i diam och 0,10 m djup. Fyllning av sotig lera med inslag av träkol. Måttligt med skärvsten, ca 0,05 m stora. Plan bottenprofil. Nedgrävd i gulbrun lera. Undersökt och borttagen. Kolprov: PK310, Ua-28083.

A311

Stengärdesgård, undre skift, 1,0–1,5 m bred, bestående av 0,4–0,7 m stora stenar lagda i dubbla rader. Delvis utrasad. Fortsättning på stenmuren A312. Ligger på en smal och stenig moräntunga. Endast framrensad.

A312

Stengärdesgård, ca 80 m lång (huvudriktning (V–Ö)), i regel 1 m bred och 1 m hög. Dubbelmur byggd i 2–3 skift. Ej identifierad i äldre kartmaterial.

Objekt VIII, åkerdelen

A1166

Dike, >34 m långt (V–Ö), 0,6–0,8 m brett och 0,4 m djupt. Diket avtecknade sig tydligt som ett ljusst stråk med lera mot det omgivande mörka odlingslagret av svartbrun lera. Diket undersöktes med två profilsnitt som visade på två faser: (1) dike med rundad botten, (2) dike med spetsig botten. Det senare var nedgrävt genom det förra. Fyllningen i det äldre, rundade diket var av samma slag som det mörka odlingslagret. Fyllningen i det yngre, spetsiga diket var av samma slags jord som i plogången.

A1199

Dike, >4 m långt (V–Ö), 0,6 m brett och 0,4 m djupt. Diket avtecknade sig som ett ljusst stråk med lera mot det omgivande mörka odlingslagret. Nedgrävd först genom det mörka odlingslagret (0,30 m) och därefter genom det naturliga underlaget av gulbrun lera (0,10 m). Spetsig profil.

A1207

Dike, >3,2 m långt (V–Ö), 0,6 m brett och 0,4 m djupt. Diket avtecknade sig som ett ljusst stråk med lera mot det omgivande mörka odlingslagret. Nedgrävd först genom det mörka odlingslagret (0,30 m) och därefter det naturliga underlaget av gulbrun lera (0,10 m). Spetsig profil.

A1242

Stensträng (begränsning i åkermark), ca 8,5 m lång (V–Ö), 1,0 m bred och 0,2 m hög. Bestående av 0,05–0,2 m stora stenar, i regel 0,10–0,15 m stora. Stenarna ligger delvis i två skikt. Stensträngen är parallell med dikena A1166 och A1199.

Objekt VIII, boplatzdel RAÄ 336

A1157

Härd, oval, 1,3x1,0 m stor. Rikligt med skärvsten i ytan. Ej undersökt.

A1258

Stentipp, avlång, ca 17x8 m stor (NV–SÖ). Blandat material av 0,2–1,0 m stora stenar. Enstaka sprängsten ingår. Upplagd på en bergsklack. Redovisas som berg på storskifteskartan från 1766 och som impediment på 1697 års karta över Ullstämna.

A1273

Stentipp, avlång, ca 20x12 m (N–S). Blandat material av 0,2–1,0 m stora stenar. Enstaka sprängsten ingår. Upplagd på en bergsklack. Redovisas som berg på storskifteskartan från 1766 och som impediment på 1697 års karta över Ullstämna.

A1500

Stentipp, avlång, ca 16x9 m stor (NV–SÖ). Ojämnt material av i regel 0,2–0,8 m stora stenar. Upplagd på en bergsklack. Redovisas som berg på storskifteskartan från 1766 och som impediment på 1697 års karta över Ullstämna.

A1606

Härd, rundad, 1,6x1,4 m stor. Sotig fyllning med inslag av träkol. Rikligt med skärvsten i ytan. Ej undersökt. Prov: PK1844, plockat på ytan, Ua-28088.

A1641

Stolphål (?), runt, 0,50 m i diam. 0,05–0,10 m stora stenar i ytan. Ej undersökt.

A1651

Grop, ca 1,5 m stor. Troligen endast synlig till hälften i schaktet. Ej undersökt. Fynd: F11 keramik.

A1663

Kulturlager bestående av mörkfärgad, sotig lera. Spridda förekomster av bränd lera och skärvstenar. Minsta utsträckning 3,5x2,8 m. Okänd tjocklek. Fynd: F12 lerklining, F13 järnföremål (del av knivblad?), F14 järnspik, F17 bränd lera.

A1694

Stolphål (?), runt, 0,45 m i diam 0,05–0,15 m stora stenar i ytan. Ej undersökt.

A1703

Härd, rundad, 0,90 m i diam. Sotig fyllning med inslag av träkol. Skärvsten i ytan. Ej undersökt. Prov: PK1716, plockat på ytan, Ua-28089.

A1717

Kulturlager av mörkfärgad, sotig lera. Minsta utsträckning 2x1 m. Okänd tjocklek.

A1734

Kulturlager bestående av mörkfärgad, sotig lera. Rikligt med skärvsten och spridda förekomster av bränd lera. Minsta utsträckning av 4x3 meter. Okänd tjocklek.

A1741

Härd, oval, 0,80x0,65 m stor. I ytan finns tätt packade skärvstenar, ca 0,10 m stora. Ej undersökt.

A1752

Grop (mörkfärgning), rundad, ca 0,80 m stor. I ytan finns sot, kol och skärvsten. Fortsätter antagligen utanför schaktet. Ej undersökt.

A1759

Käpphål, runt, 0,20 m i diam och 0,10 m djupt. U-formad profil. Fyllning av sotig sand med inslag av träkolsfragment. Nedgrävd i gul-brun sand. I ytan syntes anläggningen som en rund mörkfärgning, 0,4 m stor. Undersökt och borttagen.
Prov: PK 1805, Ua-28090.

A1769

Grop (mörkfärgning), oval, 0,85x0,75 m stor. Sotig sand och träkol i ytan. Ej undersökt.

A1782

Grop (mörkfärgning), rund, 0,55 m i diam. Ej undersökt.

A1792

Grop (mörkfärgning), rundad, ca 1,0 m stor. Ej undersökt.

A1806

Kulturlager av mörkfärgad silt med inslag av sot och träkol. Rikligt med skärersten. Minsta utbredning 12x3 m. Vid provstick var lagret minst 0,4 m tjockt. Tätt packat med skärersten. I mitten finns en stenrad (A1822).
Fynd: F15 sintrad lera, F16, keramik.

A1822

Stensträng (stenrad), ca 0,4 m bred och minst 3 m lång (NÖ-SV) bestående av 0,2–0,3 m stora stenar. Belägen på kulturlager A1806. Terrasskant?

A1831

Grop (mörkfärgning), oval, 0,75x0,5 m stor. Ej undersökt.

A1846

Röjningsröse, närmast rektangulärt, 7,5x4,0 m stort och 0,7–0,8 m högt. Fyllning av i regel 0,2–0,6 m stora stenar. I röset ingår tre block, 1,0–1,5 m stora. Ej undersökt. Utsatt på storskifteskartan från 1766. På 1697 års karta över Ullstämman finns här ett impediment.

Objekt IX**A1318, RAÄ 344**

Färdväg, stensatt, ca 23 m lång (NV-SÖ), 3 m bred och 0,2 m hög. Stenpackningen består av större stenar och block i kanterna och däremellan fyllning av i regel mindre stenar. Kantstenarna är i regel 0,4–0,7 m stora och fyllningsstenarna 0,1–0,4 m stora. Skadad i SV kanten. Vägen överlagras i SÖ av en stentipp (A1341). Ej undersökt. Trolig fortsättning på A1367.
Rensfynd: F10 hästkosöm.

A1341

Stentipp, avlång, ca 12x6 m stor (NV-SÖ). Ojämnt material av i regel 0,2–0,8 m stora stenar. Upplagd väster om en låg bergsrygg. Överlagras delvis den stensatta vägen A1318. Redovisas som berg på storskifteskartan från 1766 och som impediment på 1697 års karta över Ullstämman.

A1367, RAÄ 344

Färdväg, stensatt, ca 8 m lång (N-S), 2 m bred och 0,1–0,2 m hög. Stenpackningen är ojämn och består av 0,1–0,4 m stora stenar. Den överlagras i norr av en stentipp (A1341) och i söder av ett röjningsröse (A1429). Strax öster om vägen framkom två hårdar (A1375, A1389) och en grop (A1400). Ej undersökt. Trolig fortsättning på A1318.

A1375, RAÄ 341

Härd, oval, 1,1x0,65 m stor. Skärersten i ytan. Ej undersökt.
Prov: PK1388 (plockat i ytan), Ua-28086.

A1389, RAÄ 341

Härd, rundad, 0,6x0,5 m stor. Skärersten i ytan. Ej undersökt.

A1400, RAÄ 341

Grop (mörkfärgning), oval, 0,9x0,7 m stor. Ej undersökt.

A1429

Röjningsröse, ovalt, ca 6,0x3,5 m stort och 0,2–0,4 m högt. Tät fyllning av i regel 0,3–0,6 m stora stenar. Ett stort block (1,4 m) ingår. Ej undersökt. Impediment på 1697 års karta över Ullstämman och storskifteskartan från 1766.

A1544

Dike, >10 m långt (V-Ö) i regel 0,5 m brett. Diket avtecknade sig tydligt som ett ljusst stråk av lera mot det omgivande mörka odlingslagret av svartbrun lera. Ej undersökt. Återfinns på 1697 års karta över Ullstämman och på storskifteskartan från 1766.

A1563, RAÄ 345

Härd, rundad, 0,60x0,55 m stor och 0,05–0,08 m djup. Fyllning av sotig lera med rikliga inslag av träkol. Skärvig och/eller skörbränd sten i hela fyllningen. Inslag av små bitar bränd lera. Plan bottenprofil. Nedgrävd i gul-brun lera. Undersökt och borttagen.
Prov: PK1572, Ua-28087.

Objekt XII**A667, RAÄ 338**

Stensättning, närmast kvadratisk, 8–9 m stor (NV-SÖ) och 0,2 m hög. Övertorvad med i ytan enstaka synliga stenar, 0,2–0,4 m stora. Antydning till kantkedja av 0,5–1,0 m stora stenar. Anläggningen var förutom enstaka stenar inte synlig ovan mark. Kanterna rensades med handredskap och omgivande jordlager banades av med maskin. Samtliga sidor med undantag för den i NV avtecknade sig tydligt mot omgivande mark, som i SÖ och SV utgjordes av närmast stenfri silt och i NÖ av siltig-grusig morän. I NV var marken mycket stenig och någon skarp gräns kunde inte iaktas mot den angränsande stensträngen (RAÄ 221). Stenarna i den SÖ kanten har antagligen varit kantställda (resta), vilket delvis synliga ställgropar indikerar. I SÖ hörnet finns en kullfallen hörnsten, ca 1 m stor. Anläggningen är skadad av odling i SÖ där en del av stenpackningen saknas. De bortröjda stenarna har dumpats på den intilliggande stensträngen (RAÄ 221).

En rest sten (A680) står 0,5 m SÖ om stensättningen. En kullfallen rest sten (A684) ligger 2 m norr om stensättningen.
Rensfynd från SV delen: Harvpinne, ej tillvaratagen.

A680, RAÄ 263

Rest sten, 0,5 m hög, 0,4 m bred (V-Ö) och 0,3 m tjock. Före avschaktning var stenen 0,3 m hög över marken. Stenen står 0,5 m SÖ om en kvadratisk stensättning (A667).

A684

Rest sten, kullfallen, 1,2 m lång, 0,70 m bred och 0,35 m tjock (vid basen). Flata och jämna bredsidor. Stenen ligger 2 m NÖ om en kvadratisk stensättning (A667).

A722, RAÄ 221

Stensträng, södra änden av, ca 23 m lång, 1–4 m bred och 0,2–0,3 m hög. Bestående av 0,2–1,0 m stora stenar. Kringstridd basrad av 0,7–1,0 m stora stenar. Sekundär röjningssten är upplagd i två rösen i NV och SÖ. Blandat material av 0,2–1,0 m stora stenar. Kraftigt störd av sentida odling.

Rensfynd: Hästsko, ej tillvaratagen.

RAÄ 339

Boplatsområde.

A690

Stolphål (?), rundat, 0,4–0,3 m stort. Skoningsstenar synliga i ytan. Ej undersökt.

A695

Stolphål (?), rundat, 0,35–0,30 m stort. Skoningsstenar synliga i ytan. Ej undersökt.

A701

Grop (mörkfärgning), rund, ca 0,5 m i diam, med brända ben (F6) och keramik (F7) i ytan. Belägen strax söder om en kvadratisk stensättning (A667). Ej undersökt.

Fynd: F6 brända ben från fram- och bakföt av nötkreatur (Bos taurus), F7 keramik.

A712

Grop (mörkfärgning), rund, 0,45 m i diam. Ej undersökt.

Objekt XIII**RAÄ 29:2**

Fornlämningen är tidigare registrerad som en bågformig **stensträng**, ca 140 m lång. Vid förundersökningen observerades att stensträngen är bortröjd utmed en sträcka av ca 15 m längst i öster på tomtmark. Den norra armen är 85 m och den södra 37 m. I NV ansluter stensträngen till en brant bergssida. Sannolikt har strängen gjort detsamma i SV där en stensamling finns mellan berget och den SV änden. Den inhägnade ytan har varit ca 3200 m². I den NV änden finns ett litet gränsröse med visarsten som ligger i en laga skiftesgräns.

Där strängen rensades fri från jord i norra armen är den 3,5–4 m bred och består av 0,2–0,8 m stora stenar. En basrad av 0,6–0,8 m stora stenar kunde urskiljas i det i övrigt homogena materialet. Kanterna är ofta distinkta mot den omgivande stenfria marken och förefaller att vara tilljämna. Mindre röjningsstenar, i regel 0,10 m stora, är upplagda i kanterna. Stensträngen är skadad i södra kanten, sannolikt av odling, där en del av packningen saknas. Intill skadan låg en stor hästsko (troligen till ardenner).

I den södra armen ligger ett stort block. NÖ om blocket finns en tydlig basrad av 0,6–0,9 m stora stenar. SV om blocket rensades strängen varvid det framgick att den är bortplockad utmed en ca 4 m lång sträcka. I markytan kvarligger underkilning av 0,1–0,2 m stora stenar. De bortröjda basstenarna ligger upplagda längst i SV. Strängen har där sekundärt blivit dubbelradig.

Fynd: Hästsko, ej tillvaratagen.

A405, RAÄ 342

Röjningsröse, rundat, 2,0x1,8 m stort, bestående av en gles enskiktad packning av 0,2–0,4 m stora stenar. Ej undersökt.

A490, RAÄ 343

Härd, oval, 0,65x0,50 m stor och 0,05 m djup. Fyllning av sotig silt med inslag av träkol. Enstaka skärvstenar, 0,05 m stora. Plan bottenprofil. Nedgrävd i lerblandad silt. Undersökt och borttagen. *Prov:* PK556, Ua-28084.

A500, RAÄ 334

Härd, rund, 0,50 m i diam och 0,10 m djup. Fyllning av sotig silt med inslag av träkol. Enstaka skärvstenar, 0,05 m stora. Plan bottenprofil. Nedgrävd i siltig morän. Undersökt och borttagen. *Fynd:* F18 järnspik.

A610

Röjningsröse, ovalt, 3,5x2,5 m stort och 0,3 m högt. Delvis övertorvad fyllning av 0,10–0,40 m stora stenar. Upplagd kring två stenblock, ca 1,3 m stora. Ej undersökt.

Objekt XIV, boplatsen RAÄ 333**A226**

Grop (mörkfärgning), rund, 0,25 m stor. Träkol i ytan. Ej undersökt.

A227

Kulturlager (?) av okänd utsträckning. Mörkfärgad lera med träkol och bränd lera i ytan. Ej undersökt.

A229

Härd, rund, 0,70 m i diam. Träkol och bränd lera i ytan. Enstaka skärvstenar. Ej undersökt.

A230

Härd, rund, ca 0,80 m i diam. Rikligt med träkol och skärvsten i ytan. Ej undersökt.

A231

Grop (mörkfärgning), rund, 0,20 m. Träkol i ytan. Ej undersökt.

A232

Stolphål (?), ovalt, 0,40x0,30 m stort. En skoningssten i kanten. Träkol i ytan. Ej undersökt.

A233

Grop (mörkfärgning), oval, 0,20x0,15 m stor. Träkol och bränd lera i ytan. Ej undersökt.

A234

Grop (mörkfärgning), rund, 0,45 m. Träkol i ytan. Ej undersökt.

A235

Grop (mörkfärgning), rundad 0,25 m. Träkol i ytan. Ej undersökt.

A236

Grop (mörkfärgning), rund, 0,20 m stor. Ej undersökt.

A237

Grop (mörkfärgning), oval, 0,80x0,60 m stor. Bränd lera i ytan. Ej undersökt.

A301

Grop (ugn?), rundad, ca 0,25 m i diam, med träkol och rikligt med bitar av bränd lera i ytan. Ej undersökt.

Fynd: F5 bränd lera.

Bilaga 2. Fynd

Fynd	Sakord	Material	Antal	Vikt (g)	Frag-grad	Obj	RAÄ	Kontext	Anl-typ	Anm
1	Kärl	Keramik	1	4	F	VI	327	Lösfynd	–	–
2	Hästsko	Järn	1	185	D	VI	335	A279	Väg	l = 12, b = 10 cm; 3x2 sömhål
3	Hästkosöm	Järn	1	3	F	VI	335	A279	Väg	–
4	Hästsko	Järn	1	136	D	VI	335	A279	Väg	l = b = 10 cm; 3x2 sömhål
5	Bränd lera	Lera	6	45	F	XIV	333	A301	Grop	Ugnsvägg?
6	Brända ben	Ben	23	18,6	F	XII	339	A701	Grop	Osteologisk analys
7	Kärl	Keramik	1	5	F	XII	339	A701	Grop	Spälkat
8	Bränt ben	Ben	2	0,2	F	XII	339	Lösfynd	–	Osteologisk analys
9	Kärl	Keramik	1	4	F	V	340	A948	Härd	–
10	Hästkosöm	Järn	1	9	D	IX	344	A1318	Väg	–
11	Kärl	Keramik	1	12	F	VIII	336	A1651	Grop	–
12	Lerklining	Lera	1	27	F	VIII	336	A1663	K-lager	–
13	Föremål	Järn	1	5	F	VIII	336	A1663	K-lager	Kniv?
14	Spik	Järn	2	10	F	VIII	336	A1663	K-lager	Kasserad
15	Bränd lera	Lera	1	19	F	VIII	336	A1806	K-lager	Sintrad/förslaggad
16	Kärl	Keramik	1	2	F	VIII	336	A1806	K-lager	–
17	Bränd lera	Lera	3	4	F	VIII	336	A1663	K-lager	Kasserad
18	Spik	Järn	1	8	D	XIII	334	A500	Härd	Kasserad

D=defekt, F=fragment

Bilaga 3. Vedartsanalys

Ulf Strucke (RAÄ UV Mitt)

PK	Anl	Anl typ	Obj	Vikt	Vedart	Egenålder	¹⁴ C
295	293	Härd	VI	0,1	Ek	Stam >30 år	X
310	309	Härd	VII	0,1	Al Ek	– –	X –
555	500	Härd	XIII	0,1	Gran	Stam	–
556	490	Härd	XIII	0,6	Ek	Gren <20 år	X
957	948	Härd	V	0,1	En Salix sp	Kvist 3 år –	X –
1388	1375	Härd	IX	1,2	Björk	Ca 50 år	X
1572	1563	Härd	IX	1,2	Ek	>30 år	X
1716	1703	Härd	VIII	3,6	Björk	Innerbark	X
1805	1759	Käpphål	VIII	0,8	Asp Björk Ek	<20 år – –	X – –
1844	1606	Härd	VIII	3,6	Ek	Stam >30 år	X

Kommentar

PK 957. Den treåriga enkvisten är sommarfälld. Den har upprepade tillväxtstörningar under samtliga perioder.

Bilaga 4. ¹⁴C-analys

Prov	Anl	Anl typ	Obj	Trädslag	Lab nr	¹⁴ C-ålder BP	Kalibrerat 1σ	Kalibrerat 2σ
295	293	Härd	VI	Ek	Ua-28082	1955±35	1–80 AD	40 BC–130 AD
310	309	Härd	VII	Al	Ua-28083	2130±35	340–90 BC	360–40 BC
556	490	Härd	XIII	Ek	Ua-28084	2125±35	210–90 BC	350–40 BC
957	948	Härd	V	En	Ua-28085	1140±30	875–975 AD	780–990 AD
1388	1375	Härd	IX	Björk	Ua-28086	1560±30	430–550 AD	420–570 AD
1572	1563	Härd	IX	Ek	Ua-28087	1895±30	65–135 AD	50–220 AD
1716	1703	Härd	VIII	Björk	Ua-28089	1700±30	260–400 AD	250–420 AD
1805	1759	Käpphål	VIII	Asp	Ua-28090	1650±30	345–430 AD	260–540 AD
1844	1606	Härd	VIII	Ek	Ua-28088	2070±35	160–40 BC	190 BC–10 AD

Bilaga 5. Osteologisk analys

Berit Sigvallius (RAÄ UV Mitt)

Objekt XII

Vid en förundersökning sommaren 2006 inför planerad bostadsbebyggelse och dammbygge i Ullstämman 5:1, Landeryds socken, Östergötland, framkom en mörkfärgning (A701) med brända ben (F6) och keramik i ytan strax söder om en kvadratisk stensättning med en flankerande rest sten (RAÄ 263) i en sluttning mot Tinnerbäcken. Anläggningen har inte undersökts, utan fynden är endast ytplockade. I närheten gjordes också ett lösfynd av brända ben (F8). I närmiljön finns fornlämningar typiska för den äldre järnåldern (stensträngar, skärvtenshögar och olika slags stenfyllda gravar).

Benmaterialet bestod av 18,8 gram, totalt 25 fragment, brända ben. Materialet från lösfyndet, F8, har inte kunnat identifieras. I F6 har ben från fram- och bakfot av nötkreatur (*Bos taurus*) identifierats (Tabell 1). Även det oidentifierade materialet i F6 består helt av djurben.

Benen är hårt och väl förbrända med nötta ytor som om de legat exponerade för väder och vind.

Identity: Östergötland, Landeryds sn., RAÄ 263, Ullstämman 5:1

Species	F6, A701						F8, lösfynd			Sum
	<i>Bos taurus</i> , nöt			Oidentifierat			Oidentifierat			
Bone element	sin	dx	s/d	sin	dx	s/d	sin	dx	s/d	
Metacarpalia * diaf.	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Talus *	–	4	–	–	–	–	–	–	–	–
Unid fragments	–	–	–	–	–	17	–	–	2	–
S:a	2	4	0	0	0	17	0	0	2	–
No. of fr.	–	–	6	–	–	17	–	–	2	–
Wiegth. g	–	–	16,0	–	–	2,6	–	–	0,2	–
No. of fr. totally							23			25
Total weight, g							18,6			18,8

* = samma ben

Tabell 1. Sammanställning av identifierat och oidentifierat material.

Bilaga 6. Lösfynd från Ullstämman

Enkel skafthålsyxa av porfyr (l = 13 cm, br = 7 cm, tj vid skafthålet = 5,5 cm, tj vid eggen = 7,5 cm).

Påbörjat skafthål (diam = 1,7 cm).

Svagt böjd form.

Troligen från yngre bronsålder.

Sländtrissa av bränd lera (diam = 6 cm, tj = 2,5 cm, hålets diam = 1,2 cm).

Fynden gjordes av Allan Andersson på Ullstämman Norrgård vid jordbruksarbete omkring 1940-talet.

Fynden förvaras hos Allans son Lars Andersson, Morgongatan 5, 589 53 Linköping.

Bilaga 7. Fyndberättelse

Om ett guldfynd i Ullstämma

Återberättat efter en gammal Ullstämmano, Markus Nilsson, Nedre Ullstämma, död i 80-årsåldern 1931.

En höstdag 1897 gick en drängpojke och plöjde på gärdet norr om Norrgården. Nere på den låga jorden som består av mycket styv lera s k dungjord har det alltid varit besvärligt att plöja och så även denna höst. Denna dag var det särskilt besvärligt och slutligen ville inte plojen gå ner alls. Pojken krokade ifrån oxarna och körde hem. Bonden gick då ner till plöjningen och gjorde plojen ren. Det var något som fastnat på spetsen varnade han och lossade något som liknande en ring. Hans första tanke var att kasta bort den men vid närmare granskning tyckte han att det måste vara någon metall. Hemkommen rengjorde han fyndet och konstaterade att det måste vara en armband, troligen av guld.

Ovannämnde Markus Nilsson hade själv sett ringen och beskrev den som ”rätt stor och tung och illa medfaren”.

Bonden, arrendator Ernst Jakobsson, som antog att ringen kunde ha ett visst värde, tog med ringen till en guldsmed i Linköping och blev glatt överraskad då guldsmeden föreslog ett byte mot ett dussin matsilver.

Uppgiftslämnare: Allan Andersson, Ullstämma Norrgård († 1992, begravd i Vist).

Auskript efter en kopia av ett maskinskrivet ark tillhandahållet av Lars Andersson, son till Allan Andersson.

Bilaga 8. Brev i SDhk där Ullstämman eller Möjetorp omnämns

Namnform	SDhk	Datum	Utfärdare	Utfärdandeort	Boktryck
jn [...] vllastempnu	2778	13170202	Fogde och borgare i Linköping	Linköping	DS 2087
in vllastæmnu	4001	13331202	Domprosten Harald och kaniken Mathias i Linköping	Kabbafors	DS 3014
Vllastæmno	5547	13480118	Biskop Peter i Linköping	Örberga	DS 4279
in [...] vllastempno	12127	13820304	Katarina Nilsdotter i Korsnäs	Vadstena	–
j vllastæmpno	12755	13841202	Gustav Mattsson	Bjärka	–
i Wllastæmno	18121	14131014	Underhh Gunnar Djäken	Linköping	SD 1802
j vllastæmom	23221	14390624	Anders Andersson, hh i Hanekinds hd	Hanekinds hd:s tingsställe	–
j møyathorpe	12190	13820613	Magnus Skräddare	Hanöga	–
de Møyathorpp	17444	14100216	Gudmund Gregersson, hh i Gullbergs hd	Linköping	SD 1261
i møyatørp	31116	14820615	Birger Jönsson i Slästad, väpnare och eh i Hanekinds hd	Hanekinds tingstäl	–